یاش تورکستان

تورکستاننک ملی قورتولوشی اوچون کورەشوچی آیلق مجموعە

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنک دەقابر-ندەن چیقا باشلاغان	فیبرال (شباط) 1936 (1354 هجری)	سان 75

بو ساندا:

1 — «ملی وطنپرورلك»گە تامان بر آدیم — باش مقالە

2 — ساویت خوجالیغی استثمار اساسینە قورولغان — طاهر

3 — نطقلار طوفانیغا غرق بولغان بر پروژە — مصطفی

4 — تورکستاندا یاشیرین ملی اویوشمالار — اوقتای

5 — روسلاشترما سیاستی دوام ایتە یاتر — بالتابای

6 — معارف جبهەسندە — تاشبالتا

7 — اوتوراقلاشترو مسئلەسندە بولشەویك یالغانلاری — * * *

8 — بین‌الملل وضعیتنك مهم بر نقطەسی — م.

9 — شرقی تورکستان مسئلەسی آوروپا سیاسی میدانیدا — ر.

10 — «قافقاسیا، تورکستان وە اوقراینا خلقلاری دوستلق قومیتەسی» فعالیتندەن

11 — تورلو خبرلەر

12 — تورکستان خبرلەری

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

مكه‌ده بولشه‌ويك بايرامى

مكه‌ده ياشاوچى توركستانلى مهاجرله‌ريمزده‌ن بعضيلارينك باشقارمامزغا يوللاغان خطلاريدا بولشه‌ويكله‌رنك مكه‌ده كى انديجان باغچاسيدا اوقتوبر بايرامى ياساغانلقلارى يازيلادر. بركوب عرب، هندى، تكرونى‌له‌رنك قاتناشيغى ايله اوتكه‌زيلگه‌ن بو بولشه‌ويك بايراميغا باشدا مرغيلانلق سيد خواجه باى اوغلى عثمان خواجه بولغانى حالدا توركستانلى مهاجرله‌رده‌ن اون‌ته‌چه كشى بارغان ايمش.

مكه تكيه‌له‌ريده‌كى توركستانلى مهاجرله‌ر آراسيدا اولارنى بايراميغا قاتناشترو اوچون تشويقات قيلنغان بولسادا بونداى اورونوشلار ثمره‌سز قالغان وه اولار «بز اونداى حرام ايشكه بارمايمز» ديب، اسلام دينى دوشمانى وه تورك‌اسلام خلقى جلادى بولغان بولشه‌ويكله‌رنك اوقتوبر بايراميغا بارماغانلار. شونداى قيليب اولار بولشه‌ويكله‌ر چه‌نگه‌ليده عذاب تارتيب، دين، ملت اوچون كوره‌شيب اولگه‌ن يورتداشلارينك عزيز روحينى قيناوچى حركتده‌ن اوزله‌رينى ساقلاغانلار.

توره‌قولف اورنينا حكيموف

رفيقمز «ياكا ملى يول» شو آيغى 96نچى ساندا، 8نچى بيتنده، به‌رلين‌ده چيقاتورغان ‚‚D. A. Z.‘ غازيتاسينك 6. 1. 36 تاريخلى كيچكى نسخه‌سندان اقتباس ايته‌رك ساويت روسيانك حجاز وكيلى «سوغوشچان خداسزلار باشلوغى» نذير توره‌قولفنك كيرى چاقيريليب، اونگ اورنينا حكيموف ديگه‌ن بريسينك بيلگيله‌نگه‌نلگينى خبر بيره‌در.

بزنك تخمينيمزگه كوره، بو حكيموف مجموعه‌مزنك 68نچى ساندا، 38نچى بيتنده باسيلغان رسمده، دين دوشمانى توره‌قولف ايله ايمانسز قارت عبدالرشيد ابراهيم‌نك اورتاسيدا اوتورغان وه اوزون زمان حجاز ايله يمن‌ده، بالخاصه يمن‌نك امام ولايتى‌ده ساويت حكومتى لهنه پروپاغاندا يورگوزوب، بولشه‌ويك تشكيلاتلارى توزگه‌ن معروف بر ساويت آداميدر. اونكچون حكيموف اسمينى‌ده حجاز وه يمن‌ده‌كى توركستان مهاجرله‌رى دائما نفرتله آتايدرلار.

«ملى وطنپرورلك»گه تامان بر آديم...

اوتكه‌ن ييل ماى آيى ساندا «ساويت وطنپرورلگى»نه آتالغان بر مقاله‌نى قويوداغى سوزله‌ر بيله‌ن بتيرگه‌ن ايديك: «كوزينى دنيا ملى قورتولوش انقلابى» تاوشلارى آستندا آچقان وه بو كيگ دنيا انقلابى ساحه‌سندا اوز يورتى، اوز خلقى منفعتينى آيرا آلماى كيلگه‌ن ياش بوغون‌دا اوزينك آلداتيلغانلغينى كوره‌جه‌ك وه ساويت روسيا حكومتينك «روسيا پاتريئوتيزمنه» قارشى اوزينك حقيقى ملى وطنپرورلگينى قويا جاقدر».

بز تا او زمان بو نقطهٔ نظرنى غيبده‌ن خبر بيروچيلك، پيغمبرلك وصفلارينى حائز بولغانلق ادعاسى بيله‌ن سويله‌مه‌گه‌ن ايديك. چارلقمى، «آق» ده‌موقراتيك‌مى، يوقسا تيزيل روس پروله‌تارى ديكتاتورليغى‌مى، بارى بر هه‌ر قانداى بر روس حكومتى طرفدان آلغا سورولگه‌ن روس پاتريئوتيزمى غير روس اولكه‌له‌رده جوابسز قالماس، ديگه‌ن منطقى نتيجه‌گه تايانب گنه سويله‌گه‌ن ايديك.

بو تخمينيمزنك بر درجه‌گه قادار توغروليغينى توبه‌نده اقتباس ايتديگيمز اوتكه‌ن ييل اوقتوبرندا آلما آتادا قازاغستان قولخوزچيلارى قونغره‌سنده وه قازاغستان مركزى اجرا قوميته‌سى يوبيله‌يى توپلانيشندا قازاغستان حكومتى باشلوغى عيسى اوغلى اوراز طرفدان سويله‌نگه‌ن نطق كورسه‌تمه‌كده‌در.

عيسى اوغلى اوراز توركستاندا موسقوا بولشه‌ويزمينك ايگ صادق بنده‌له‌رنده‌ن بريدر. او غولوشچه‌كين‌نگ ايگ ياقين خدمتچيسى ايدى. قولخوز سياستينى اوتكه‌زوده اوراز غولوشچه‌كين‌نگ اوڭ قولى ايدى. او غولوشچه‌كين ايله برلكده توركستانك دالالارنداغى بايليغينى وه بونگله برلكده مالدار قازاق خلقينى قيردى. غولوشچه‌كين‌نگ كورسه‌تووى بيله‌ن اوراز توركستان خلقينك ملى منافعينى روس مهاجرى منافعه‌دان آيريم توتماق، روس مهاجرى منافعينى توركستان خلقى منفعتى

دیب قبول ایتمەك ایستەمەگەنلەرنڭ بوتونیسی اوستنە پیچراقلق یاغدیردی. عیسی اوغلی اوراز تورکستان مالینی قیریب، اونڭ ییرینی روس موژیقی قولنداغی چوچقانی آرتیرو بیلەن تولدورماقتا اوروندی. اوراز قازاغستان اهالیسینك اوسووی بیلەن ماقتاندی. او بو ماقتانووندا، اوسونڭ روس مهاجری حسابنە بولغانینی یاشیردی. اوراز اوزینڭ تازا «بین‌الملّچی بولشەویك» بولغانینی ادعا ایتب کیلدی. او بو ادعاسندا حالادە دوام ایتەدر. او اوزی اوچون، قازاق خلقینڭ روسلاردان آیریم ملی مسئلەلەری بولونووینی وە بو حقدا آیریم قاراش کیرەك دیگەن توشونچەنی‌دە بر گناه دیب ساناب کیلدی. مەنە شو اوراز ایمدی قازاغستان مرکزی اجرا قومیتەسینك 15 ییللق یوبیلەی توپلانیشندا «مختاریتلی قازاغستان سوسیالیست ساویت جمهوریتی»نڭ 15 ییللق یوتوغی حقنداغی سوزینی اوز «عادتندەن تاشقاری» تیلدە سویلەب یوباردی. اوراز «بوتون ایشلەرنك حسابینی ملی فرق باقیمندان» یوروتوش کیرەکلگینی سویلەدی. بو ساویت روسیا صادق بندەسینڭ سوزلەری کوب جهتدەن قیزیقارلقدر. اونڭچون بز اونڭ نطقندان نسبتاً اوزونغنا بر قسمینی نقل ایتب اوتمەکچی بولامز.

عیسی اوغلی اوراز:

«قازاق رایونلارندا قولخوز وە توز(*) لارنی نە درجەدە اورناشتریب محکملەیە بیلگەنمزنی بیلیشمز کیرەك؛ او ییرلەردە قانچا مکتب، قانچا خستەخانە، قانچا قلوب سالغانمزنی؛ قانچا قازاق ایشچیسی وە بونلاردان قانچاسی هنرلی ایشچی بولغانینی، عموم ایشچیلەریمز آراسندا قازاق ایشچیلەری نسبتینی، قانچا قازاقچا غازیتامز، مجموعەمز، کتابمز، معلمز،

(*) «توز» روسچا «T.O.3.» شکلندە یازیلیب، «ییرلەشیب (اورتاقلاشیب) ایکین ییرینی هایداش اویوشماسی» دیمەکدر وە (,,Товарищество по Обработке Земли‘‘) سوزلەرندەن قیسقارتیلمشدر.

حکیممز، آغرانوممز، مهندسمز، تەخنیکچیمز بارلیغینی بیلیشمز کیرەك» دیدر.

اوراز سوزینە دوام ایتب: «بز اوز ایشلەریمزنڭ بو وە یا او ساحەسندان عمومی اورتا حسابلە آلنغان سانلارنی بیرو بیلەن‌گنە کفایتلەنە آلمایمز. بزنڭ اوچون هەر بر مسئلەنڭ ملی جهتدەن قالایچا حل ایتلگەنی آیریچا اهمیتگە ایگەدر. بوتی قازاغستاندا قازاق آوولینڭ روس قیشلاغندان آرقادا قالغانلیغی ایجاب ایتدیرەدر. قازاق خلق کتلەسینڭ آرقادا قالغانلیغی بزنڭ قازاق آوولنداغی ایشنی آیریچا «کوز سالیب» یوروتوب بارونی کیرەك قیلادر» دیدر.

اوراز «بونگلە بزنڭ بو ایشدە کوب یوتوقلارغا ایریشمەگەنمزنی سویلەب بولمایدر» دیدی‌دە، «بوندای بولسادا ایشلەریمز ملی قویولوشندا هەر طرفدا بردەك یاخشی ایمەس. ییرلیلەشترو مسئلەسی کبی مهم بر ایشنی ایمدیگەچە بیتیلدی دیب ئەیتب بولمایدر. عینی صورتلە اورتا وە یوقاری مکتبلەردە قازاقچا درس بیرو مسئلەسی‌دە بیتیلمەیچە یاتادر...» دیدر.

عیسی اوغلی اوراز ملی شکایتینی بو قاداری بیلەن‌دە بتیرمەیدر. او «شونیسی‌دا غریب ایمەسمی، کە اگر سز قومیسارلقلاردان حساب ایستەسەگز، تیمیر یول بویلارندا وە یادە اوگا یاقین دائرەلەردە توپلو اوتورغان روس مهاجرلەری دائرەلەرینە دائر گنە معلومات بیرەدرلەر. بعضی بر قازاق رایونلاری حقنداغی معلومات نقصان، حتی بعضاً بوتونلەی یوقدر. بونڭ اوزی هەر نەرسەدەن اول آیریم قازاق رایون، آوولارندا بزنڭ ساویت وە خوجالق مؤسسەلەریمزنڭ یولباشچیلق وە تأثیرلەرینڭ آز بولغانینی کورسەتەدر.

. . . .

اوراز «قازاق قولخوزلارینا عینی دائرەدەکی وە عینی «MTS» دان فائدەلەنوچی قومشوسی روس قولخوزلارینا قاراغاندا، ایستەر آقچا، ایستەر اشیا حالندا، آز ایش حقی بیریلگەنینی»دە اعتراف ایتش

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

مجبوریتنده قالغان. «بو ایسه یالغز مالدار رایون وه آوولارنگ ایمه‌س، بولوندوقلاری یر وه دائره‌ده‌ن وه اوتوراق وه یا کوچه‌به حالدا بولغانلقلارندان قطع نظر بوتون قازاق رایون وه قالخوزلارینگ آیریم بر وضعیت وه شرائط ایچنده بولغانلقلارینی، اونلارنگ آغیرلقلاری‌دا کوب بولغانینی کورسه‌ته‌در».

بو سویله‌دیکله‌رینك ایمدیگه‌چه منسوب بواوب، صداقتله خدمت ایتب کیلدیگی «موسقوا اینته‌رناسیونال مکتبی» قاراشینا قارا قارشی بولغانینی، اوزینگ ملتچیلك بیله‌ن عیبله‌نب قالووی قورقوسینی توشونگه‌ن اوراز، درحال «طبیعی بونلاردان مه‌نم قازاق رایونلاری منافعینی روس رایونلاری منفعتینه وه یا ته‌رسینه روس رایونلاری منافعینی قازاق رایونلاری منافعینه قارشی قویغانلغیم چیقمایدر» دیدر.

یوق، عیسی اوغلی اوراز افندی، سز ایسته‌سه‌گزده ایسته‌مه‌سه‌گزده بو سویله‌دیکله‌ریگزده‌ن عینیله قازاق رایونلاری ایله روس رایونلاری منافعینك قارشی قارشی‌غا قویولووی چیقادر. بو دیدیکله‌ریگز بیله‌ن سز، وقتیله موسقوالی آغالاریگزنگ کورسه‌تووی بویونچا ته‌سکه‌ریچی، ملتچی، تورکستان ملی پاتریئوتی دیب آتاب عیبله‌دیکگز کشیله‌ر قاراشینا یاناشیب اوتوراسز.

بو ایسه ساویت حکومتی طرفندان اورتاغا قویولغان «روس پاتریئوتیزمی» شعارینگ اورازغا تأثیریدر. بو شعار، ایمدیگه‌چه یالغان بین‌الملل برادرلك شعارلاری بیله‌ن اورتولوب کیلگه‌ن تورکستاننگ روسنگکنه قارشی بولغان منافعی اوستنه اورازکبی برکشینك‌ده نظرینی تارتدی.

اوراز بو یولندا «توراقلیق» کورسه‌ته بیلیرمی؟ بو طبیعی کوب شبهه‌لیدر. هه‌ر حالدا اوراز بو افشاآتی ایله بزنگ تشخیصیمزنی، بزنگ «روس پاتریئوتیزمی غیر روس أولکه‌له‌رده محلی ملی پاتریئوتیزم توغدورادر» دیگه‌ن تثبیتمزنی توغرو چیقاردی، کوچه‌یتدی. اوراز بو کونده‌ن سوڭ موسقوالی خوجاینلاری قارشیسندا اوزینی «آقلاماق» اوچون

قاندای حرکت ایتسه ایتسین، اونگ بو افشاآتی ملتچیلك نشانه‌له‌رینی وه پاتریئوتیزمنی توغدوروب کوچه‌یتوچی عامل وه منبعلاردر.

*

ساویت خوجالیغی استثمار اساسینه قورولغان

10 ییل بوندان اول، یعنی 1925نچی ییلی 18 ده‌قابرندا، 14نچی فرقه قونغره‌سنده، قیزیل دیکتاتور ستالین برنچی دفعه اولاراق صناعتله‌ندرو سیاستی اوستنده سویله‌گه‌ن ایدیسه‌ده انقلاب بیله‌ن برگه‌له‌شیب کیلگه‌ن سیاسی، اقتصادی آغیرلقلار وه له‌نین‌نگ أولومی ایله بولشه‌ویك فرقه‌سی ایچنده چیققان قارشیلقلارنی زورله برطرف ایتکه‌نده‌ن سوڭ، 1928نچی ییلی پلان خوجالق سیاستینه باشلایدر. برنچی پلان سیاستی باشلانیشندا خوجالقنك بوتون تارماقلاری انکشافی کوزده توتولغان بولسادا، ایش ایچنده پلان تورلو أوزگه‌رمه‌له‌رگه معروض قالدی. نهایت‌ده آغیر صنایع یاراتو دیگه‌ن شکلنی آلدی. برنچی بیش ییللق پلان دیب آتالغان بو تشبث 4 ییل ایچنده، 1932نچی ییلی سوڭندا توگه‌تیلدی. بر تشبث، ته‌خنیك پلانی اولاراق بتیریلگه‌نلکی قبول ایتیلگه‌ن بو ایشنگ بر خلق خوجالیغی پلانی اولاراق قولاغانلیغی، یعنی کوتولگه‌ن نتیجه‌نی بیرمه‌گه‌نلگی‌ده هیچ کیمسه‌ده‌ن یاشیرین بولوب قالمادی.

ساویت حکومتی بو ایشینه باشلاغاندا ایچکی، تیشقی خوجالق قایناقلاری هه‌م سیاسی امکان، قومبیناسیونلاردان فائده‌له‌نه‌جه‌گینی توشونگه‌ن، عمومی وضعیتده‌ن جسارت آلیب تورلو سیاسی هنرله‌ر اوینانا بیله‌جه‌گینی‌ده امید ایتکه‌ن ایدی. بونلارنگ کوپچیلگی بالخاصه تیشقی دنیا بیله‌ن باغلانغان قسمی ساویت حکومتینگ اویلادیغی کبی بولوب چیقمادی. وقتیله له‌نین طرفندان باشلانغان قاپیتالیست مملکتله‌ر سرمایه‌دارلارینا امتیازلار بیرو سیاستی‌ده ساویت حکومتی منافعی بیله‌ن اویغون چیقمای قالیب بتیریلگه‌ن ایدی. دیمه‌ك پلان سیاستینگ بوتون یوگی دیه‌رلك اوز خوجالیغی بوینندا قالغان ایدی. بو یوكنی کوته‌ریب یورومه‌ك ایسته‌ر

عمومی خلق خوجالیغی ، ایستەردە آیریم خوجالقدان ، حتی شخصلاردان اوز حیاتلاری حسابنه کوب آغیر فداکارلق طلب ایتمەکدە ایدی. خلقنی آچ ، یالانغاچ قالدیریب ، خوجالقنگ کوچ ، حیاتی قابلیتینی بتیریب بولسادا پلان تطبیق ایتیلدی. فقط بو پلان تطبیقاتندا صرف ایتیلگەن بایلقدان یوزلەر ، میڭلەرچە میلیونلارنگ بوشغا کیتکەنینی بوکون ساویت باشلوقلاری اوزلەری‌دە انکار ایتمەیدرلەر. بونی یاریم ایشلەنگەن حالدا قالدیریلغان تورلو بویوك بنالار ، تشبثلەر ، بونلار اوچون یوزلەرچە میلیونغا ساتب آلنغان ، فقط قوللانیلمای ، باقیلمای زنگ باسیب ایشکە یارامای بولوب قالغان سانسز ماکینەلەردە کورسەتمەکدەدر. بونگلە برابر ساویت حکومتی بر آغیر صنایع قورا بیلدی ، استحصالاتینی‌دا آرتیردی دیمەك لازم.

او ، 1935نچی یلی کومور استحصالاتینی — 108 میلیون تونغا ، نەفت استحصالاتینی—25,2 میلیون تونغا ، خام تیمیرنی—12,5 میلیون ، خام پولاتنی — 12,4 میلیون تونغا چیقاردی.

ماکینە ، تراقتور ، اوتوموبیل ، ماتورلو استحصالات ، تورلو کیمیاوی اعمالات صنایعی قوردی. حتی 1935نچی یلی 12,6 میڭ تراقتور ، 6,3 میڭ یوك ، 1,6 میڭ مینو اوتوموبیلی وە باشقا تورلو ماکینەلەر چیقاردی.

بونلاردان هەر برینگ بر یاراتیش ، بر تەخنیك موفقیتی بولغانندا هیچ شبهە یوق. فقط ایمدیگەچە قولدا بولغان نتیجەلەر بونلارنگ خلق خوجالیغی باقیمندان‌دا بر موفقیت بولوب اولگورگەنینی کورسەتمەیدر. بو نقطەغا باریب ایریشو اوچون کوبگنە آغیرلق ، بحرانلار ایلە باغلی اوزونگنە یول قارشیدا توردر.

ساویت حکومتی اولچوسز ، اقتصادی حسابسز یوروتدیگی‌بوحرکتی بیلەن اوز خوجالیغینی آغیرلقدان آغیرلققا سوروکلەدی. خلقینی آچلق ، سفالت آغیرلقلارینا معروض توتدی وە توتماقدادر. بو جبری سیاستنگ ینە نە قادار دوام ایتەجەکی ، داها توغروسی ایتە بیلەجەکی‌دە بەللی ایمەس. بوکون معلوم بولغان بر نەرسە ساویت حکومتینگ 1933نچی یلی بوغو-

لورلق بر بحران ایچینە کیلیب کیردیگی ، سرمایەدار مملکتلەر دنیاسنداغی آغیرلق وە امکانلاردان فائدەلەنب توتوب کیلە یاتدیغی بو بحراندان حالادە قورتولا آلماغانلغیدر.

ساویت حکومتی بو بویوك صنایعندا قوللاندیغی بوتون ماکینەلەرینی اجنبی مملکتلەردەن ساتب آلدی. بوتونسینی دیەرلك قیسقا مدتلی قرضلارغا آلدی. بو قرض بعضاً میلیاردلارغا چیقب کیتدی. فقط بوکون بو قرضلار توگەتیلمش دیەرلك بر وضعیتدەدر. عجبا بونی ساویت حکومتی قای یەردەن قایسی منبعدان چیقاردی ؟

طبیعی ساویت حکومتی بو تشبثی بیلەن مالیەسینی قارما-قاریشیق ، ایچندەن چیقا بیلمەسلك بر حالغا کتیردی. پارا سیستەمینی ییقدی. بوکون ساویت روسیادا نەنگ قالای حساب ایتیلدیگینی باشداغی مسئول أدارەچیلەرده بیلمەیدرلەر... اولچوسز استثمار ایتیاە بیلەجەك خلق کوچی بولماسایدی بونگلەدە بو قادار ایشنی یورتو ممکن ایمەس ایدی.

ساویتلەر مملکتندە بوکون رسماً ایشچی صنفی دیکتاتورلیغی حکم سورەدر. ایشچی دیکتاتورلیغی بولغان بو مملکتدە ایشچینگ حالینی کورەیلیك.

ساویت منبعلارینا کورە صنایع ایشچیسینگ خدمت حقی 1926/27نچی یللاردا 1913نچی یلنگ 99% نسبتندە ایکەن. 1928/29نچی یلی 95%گە توشەدر. طبیعی بو مقایسەدە آقچانگ سانی اعتباریلە ، آقچانگ قیمتی ، یعنی ساتیب آلیش کوچی موضوع بحث ایمەس...

ایشچینگ آیلق ایش حقی 1927نچی یلی — 59,55 سوم ، 1928نچی یلی — 63,99 سوم ، 1929نچی یلی — 69,29 سوم ، 1932نچی 118 سوم ، 1935نچی یلی — 174 سوم. ایمدی بو آقچانگ قیمتینی تعیین ایتو اوچون اونگ أڭ کیرەکلی یاشاش مادەسینە ئەیلەنتریش کیرەك.

ایشچی حیاتندا ایگ مهم نەرسە قارا ایکمەك (نان) وە ایتدر. قارا ایکمەکنگ کیلوسی 1928نچی یلی — 9-7 تیین ، 1932نچی یلی — 16 تیین ، 1935نچی یلی — 90 تیین. بر کیلو مال ایتی 1928نچی

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

يیلی — 75 تیین ، 1932نچی یيلی 1 سوم 45 تیین ، 1935نچی یيلی — 7 سوم 40 تیین.

بر ایشچی اوزینک بر آیلق ایش حقینا مقابل
1928نچی یيلی 850 کیلوغرام قارا ایکمه‌ك وه‌یاده 92 کیلوغرام مال ایتی
1932نچی یيلی 737 کیلوغرام قارا ایکمه‌ك وه یاده 81 کیلوغرام مال ایتی
1935نچی یيلی 192 کیلوغرام قارا ایکمه‌ك وه یاده 23 کیلوغرام مال ایتی
آلا بیلگه‌ن.

دیمه‌ك ایشچینک حقی 1928نچی یيلدان 1935نچی یيلغا قادار تورتده برینه توشکه‌ن. بو ساویت روسیانک وه بوتون قیزیل مستملکه‌له‌رنک حاکمی سانالغان «مغرور» روس پروله‌تاری حیاتی. بز اوتکه‌ن یيلغی موسقوانک رسمی ممثلی په‌ته‌رس‌نک بیاناتندان تورکستاندا ساویت حکومتینک تورکستانلی ایشچیگه روس ایشچیسنده‌ن 6ـ5 دفعه آز ایش حقی بیرگه‌نینی‌ده بیله‌مز. دیمه‌ك بو حسابله تورکستانداغی ایشچی بوتون آینی 6ـ5 کیلو مال ایتی قیمتینه ایشله‌مه کده‌در.

ایمدی سز بونی اهالینک باشقا طبقه‌لارینا ، بالخاصه هیئت عمومیه‌سیله روسیه‌نک اسیری بولغان خلقلارغا تطبیق ایتب کورسه‌گز ، استثمارنک درجه‌سی‌ده هه‌ر بر تصورنك اوستینه چیقب کیته‌در. 160 میلیونلق بر اهالی کتله‌سینی بو صورتله استثمار ایتکه‌نده قیزیل فرعون اهراملارینک یارانووی‌نک‌دا بر خارقه بولماغانلیغی میدانغا چیقادر.

ساویت حکومتی پلان سیاستی یوکینک ایک آغیر قسمینی اوموزنده تاشیغان خوجالق تارماغی شبهه‌سز قیشلاق خوجالیغی ایدی. بو آغیر صنایعنك یارانووی اوچون بوتون مملکت قیشلاق خوجالیغی تخریب ایتیلدی. پلان سیاستی وه اونک کتیریب چیقاردیغی قیشلاق خوجالیغینی قولله کتیفله‌شترو مسئله‌سی قیشلاق خوجالیغی ساحه‌سندان مالدارلقنی فلاکتکه اوچراتدی. بوتون ساویتله‌ر اتفاقی دائره‌سنده 1916نچی یيلی 35,1 میلیون باش آت ، 58,9 میلیون باش قارا مال وه 115,2 میلیون قوی ، ایچکی بار ایدی. 1933نچی یيلی بو سانلار 16,6 ، 38,6 ، 50,6 میلیونغا

توشوب قالدی.

بوتون روسیا اوچون کورسه‌تیلگه‌ن مال باشینك یارمیسندان آرتیغی تورکستاندا ایدی. 1929نچی یيلی باشلانغان قیرغین نتیجه‌سنده تورکستاننك بو مال بایلیغی $\frac{1}{4}$ درجه‌سینه توشوب قالدی. یعنی تورکستاننك یالغز مالدارلق بیله‌ن کیچینه‌تورغان خلق طبقه‌سی اوز حیات قایناغینك $\frac{3}{4}$ ینی یوقالتقان بولدی. طبیعتیله او آچلق قیرغینی کیچیردی. بو آچلقدان میلیوندان آرتیق گناهسز تورکستانلینك باشی کیتدی. مال قیرغینی قارا مال ، قوی ، ایچکی کبی جنسله‌رده 1934نچی یيلی توختاتیلا بیلگه‌ن بولسادا ، او ، آت ، تویه کبی ایش وه نقلیات حیوانلاری جنسله‌رنده 1935نچی یيلینا قادار دوام ایتمه کده ایدی.

ینه ساویت منبعلارینا کوره ، 1913ده بوتون روسیانك دان استحصالاتی جان باشینا 5 دوپپه‌ل تسه‌تنه‌ر (یعنی بیش یوز کیلوغرام) توشکه‌ن ایدی. بونکله برابر ساویت نشریاتی عینی یيلی 30ـ20 میلیونلق کیچیك دهقان اهالینك یاریم آچلق ایچنده کیچینمه‌ك مجبوریتنده بولغانینی کورسه‌ته‌در. 1932نچی یيلی ایسه دان استحصالاتی جان باشینا 3,4 دوپپه‌ل تسه‌تنه‌ر ، 1933نچی وه سوکغو ایکی یيل ایچنده ایسه 4,2 دوپپه‌ل تسه‌تنه‌ر استحصالات کورسه‌تیله‌در. ساویت حکومتینك ماکینه‌له‌ر اوچون قیلغان قرضینی اساس اعتباریله شو دهقان اهالی استحصالاتی صنفندان توله‌دیکی‌ده هیچ کیمسه‌ده‌ن یاشیرین ایمه‌س. بو صورتده پلان سیاستی دورنده دهقاننك قالای بر حیات کیچیرگه‌نینی تصور ایتش‌ده قیین بولماسا کیره‌ك. ایمدی بونی سز تورکستاننك پاختاچی دهقانینا کیچیریك. او ییرینك اکثریتینه پاختا ایکیب ، مجبوری بهاغا ساویت حکومتینه تاپشیریشغا مجبور توتولدی. فقط اوگا پاختاسینا مقابل قطعی بها ایله بیریلووی وعد ایتیلگه‌ن دان ، باشقا یيمه‌ك نه‌رسه‌له‌ری بیریلمه‌دی. بو صورتله او بر پوت بوغدای اوچون بر نیچه پوت پاختا بیریشکه مجبور توتولدی. اوگا نه ییرینه ایسته‌دیگی نه‌رسه‌نی ایکیش وه نه‌ده پاختاسینی ایسته‌دیگی معامله‌گه تابع توتوش امکانی بیریلدی. او عادتا ساویت روسیا

ایمپه‌ریالیزمینگ اسیر ایشچیسی حالینه قویولدی، آچ، یالانغاچ ایشله‌تیلدی. وظیفه‌سی ساویت روسیا صنایعینی خام مال ایله تأمین ایتش گنه بولدی. اوگا اوز قارنینی توشونو حقی‌دا بیریلمه‌دی، او آچلق، سفالتکه محکوم ایتیلدی.

بیش ییللق پلانتی تورت ییل ایچنده کیسو، اونی بیتدی، توگه‌دی دیب اعلان ایتب بایرام ایتو مجبوریتی بو قادار انصافسزچاسینا استثمار، بو قادار قهار تەررورغا رغماً ایشنگ یورومه‌س درجه‌گه کیلیب چیقدیغندان توغدی. ساویت حکومتی 1932نچی ییلی سوگندا شدتلی بر بحران دیگزی قرینه کیلب قالدی. او بو آغیرلقلاردان چیقو اوچون تورلو چاره‌لەرگه باش اوروب کوردی وه کورمه‌کده‌در. او مالیه‌سینی توزه‌تو یولینی قیدیردی. تورلو شکللەرده ره‌نتابیلیته‌ت (اونوم وه فائده چیقاریش) مسئله‌سینی توشونوب کوردی. هیچ بریسنده‌ن دردینه چاره بولورلق مثبت بر نتیجه چیقارا آلمادی. ایمدی اوته‌ده‌نبه‌ری رد ایتب کیلدیکی خوجالقداغی انساننك رولی مسئله‌سینی قبول ایتب، اونی تجربه ایتشکه توتوندی. بوکون بوتون ساویتلەر اتفاقنداغی کیلیب چیققان «ستاخانوفچیلق» دیگه‌ن مسئله‌نگ اصل نیگیزی مه‌نه شو انسان بەجەریکی، کوچی، فعالیتینگ رولی توشونچه‌سیدر.

طبیعی خوجالق ایشینگ یورومه‌سی، انکشاف ایتمه‌سنده اساس عامللارنك بری انسان کوچی، بەجەریگی وه اونگ احوالی روحیه‌سیدر. نقط بودا خوجالق اجتماعی وه اقتصادی حیاتنگ طبیعی قانونلارینا اویغون بر شکلده یوروتولغان تقدیرده گنه تأثیرلی بولا آلاجاقدر. بودا ساویت خوجالق کوروشنده‌کی «اقتصادی، طبیعی، ته‌خنیکی جهتده‌ن ممکن بولوب بولماغانلیغینی بیلمه‌یه‌ن، فقط بولشه‌ویکچه توشونوشده ایشله‌نیلیشی کیره‌ك» دیگه‌ن (کیروف وه اورجونه کیدزه طرفندان سویله‌نمش) خودبینلکنك بیتوینه باغلیدر. شونی بیلیش کیره‌ك، که اقتصادنك طبیعی قانونلاری قهاردر. اوکوب خودبینله‌ر، خودکاملارنی ییقغان، پارچالاغانی کبی ساویت روسیا خودبینلگینی‌ده ییقیب، ایزیب کیچه‌جه‌کدر. طاهر

نطقلار طوفانیغا غرق بولغان بر پروژه

بولتون، 6نچی فیبرالدا، ساویت حکومتی باشلوغی مولوتوف عموم ساویتله‌ر اتفاقی اجرا قومیته‌سی قونغراسینا «ساویت سیسته‌مینی اطرافلی صورتده ده‌موقراتلاشترو» پروژه‌سی تقدیم ایتکه‌ن ایدی. بو پروژه‌ساویتله‌ر مملکتنده بورژوآ، قاپیتالیست صنفلاری بوتونله‌ی یوقالیب بیتکه‌نده‌ن ایمدیگه‌چه جاری بولوب کیلگه‌ن چیکله‌نگه‌ن سایلاو سیسته‌مینی بتیریب، محلی شورالاردان آلیب مرکزی اجراقومیته‌گه‌چه بوتون ساویت قوهٔتشریعیه‌سنه جاری اولماق اوزره توغرو، تیکیس وه یاشیرین سایلاو سیسته‌می یوروتونی آلغا سوره‌ر ایدی. ساویت حکومتی باشلوغی پروژه‌سنده، «ساویت پارلامه‌نتاریزمینگ، بوکونکی موجود پارلامه‌نتاریزمنگ اینگ مکملی وه یالغز ساویتله‌ر مملکتی چه‌گه‌ره‌له‌ری ایچنده‌کی زحمتکشله‌رنگ ایمه‌س، حتی اونگ بوتون دنیانگ هه‌ر طرفندا بونداى مکمل بر قورولوشنی اویلاوچی کشیله‌رنك یوره‌گینی اوزینه تارتاجاغندان بحث ایتیلمه‌کده ایدی.

گویا ساویت بو پروژه‌نی ایشکه آشیریشدا آشیقماقدا ایمش کبی تا او زمان، 1935نچی ییلی 6 فیبرالندا، ستالین اوزی باشدا بولغانی حالدا، بر قومیسیون سایلاندی. بو قومیسیون یه‌گی قانون اساسینی ایشله‌ب چیقاجاقدی. بو قومیسیوننگ باشندا ستالیننگ تورووی اطرافدا بو تشبثنگ جدیلکی اوبینی توغدوردی. مبالغه‌سز، بوتون دنیا مطبوعاتی بو ساویت سیسته‌منده‌کی اصلاحاتنك یاقینلاشقاندان بحث ایتدی. بو «ساویت پارلامه‌نتاریزمی» وعدینه ساویت حکومتینی ملتله‌ر جمعیتنه قبول ایتونگ خیرلی نتیجه‌سی دیب کورسه‌تیشکه اورونوچیلاردا آز بولماغان ایدی.

بو «ساویت سیسته‌مینی ده‌موقراتلاشترو» وعد وه پروژه‌سی نیمه بولوب کیتدی؟ بز موسقوا وه تورکستان ساویت مطبوعاتینی منتظماً دقتله تعقیب ایتب کیله‌مز. یالغز بر دفعه او حقدا ایسله‌نگه‌نینی اوچراتدیق: 1935 .7 .7ده برنچی وه سوگغو دفعه اولماق اوزره یوقاریدا آتادیغمز

قومیسیون توپلاندی‌دا، اوزیگه یاردەمچی صفتیله داها 12 قومیسیون تعینلەب تارقادی. او زماندانبەری نه قانون اساس رەفورمی پروژەسینگ اوزی حقندا، نەدە ستالین قولی آستنداغی قومیسیون وە نەدە 12 کیچیك قومیسیون حقندا چورق ایتلگەن بر تاوش ایشیتیلدی. ساویت مطبوعاتی‌دا بو حقدا بر سوزده چیقارمادی. مەنە ایمدی کوب آیلار کیچدی. بوتون ساویتلەر مملکتی سویلەنگەن نطقلار طوفانی آستندا غرق بولوب یاتیب بارا یاتادر. موسقوادا ساویتلەر اتفاقی رهبرلەری سویلەیدرلەر. اطرافدا اونلارنك قازاق تعبیرنچه — «ایتارچیلاری»، «ملی قوموّنیست» فرقەلاری کاتبلەری وە «ملی ساویت جمهوریت» احکومت باشلوقلاری سویلەیدرلەر. بودا آزلق قیلدی. هەر طرفدان صنایع وە قیشلاق خوجالیغی بیلەرمەن وە ایشچیلەری توپلانب موسقواغا کتیریلدی. بوتونیسی هەر نەرسە اوستندە سویلەدیلەر. بین‌الملل سیاست، کیلەجەك سوغوش، ساویت قیزیل اوردوسینگ موفقیتی وە باشقا شونگ کبی موضوعلاردا حسابسز سویلەدیلەر. نە قادار پاختا، بوغدای، دان توپلانغانینی وە هەر هە کتاردان قانچا توپلانووی کیرە کلکینی ساناب چیقدیلار. کیچمش حقندا سویلەدیلەر، «آقلار»غا قارشی ساویت قیزیل اوردوسینگ غالبیتندەن بحث ایتدیلەر. بوتون دنیادا لەنینیزم-ستالینیزمنگ کیلەجەکدەگی موفقیتندەن سویلەدیلەر. مەنە شو حقیقی مفهومدەکی سوز طوفانی ایچندە «ساویت سیستەمینی اطرافلی صورتدە دەموقراتلاشترو» پروژەسی حقندا بر سوزدە ایشیتیلمەدی. اوتکەن یلغی پروژەنگ معروضەچیسی مولوتوف، رەفورم قومیسیونینك باشلوغی ستالین‌دە بر آغیزدا بولسون بو حقدا سوز سویلەمەدیلەر. بونلار سکوت ایتکەندەن سوك باشقالارینا عمومی جیم-جیتلك امری بیریلمە کدە دیمە کدر.

دیمەك اونلار بو پروژەنی‌دە، اونگ اطرافدا بیریلگەن بوتون وعدلەرنی‌دە اونوتوب یوباردیلار؟ — طبیعی یوق. اونلار، ستالین‌دە، مولوتوف‌دا بوتون بو وعدلەرنی عینیله ایسلەیدرلەر. سوز طوفانلاری‌دا اصلندا مەنە شو وعدلەرنی غرق ایتب، بوغوب، کوموب یوباریش او-

چون گنه چیقاریلدی. بوندای یوللار بیلەن ساویت مملکتلەرندەکی خلقلارنگ نظر دقتینی بو «ساویت پارلامەنتاریزمی» وعدندەن، توغرو، تیکیس وە یاشیرین سایلاو حقندان باشقا طرفغا یونالتب یوبارماقچی بولادر. فقط بو سوز سەللەری آراسندا ستالین‌نگ «قانون اساس رەفورمی» مسئلەسی اوستندەکی وعدلەرگە جوابی‌دە بیریلیب اوتدی. بوجوابدە ستالین‌نی اللهلار درجەسینە کوتەرودەن عبارت بولدی. ستالین ساویتلەر اتفاقی وە بوتون دنیانگ قیزیل «آپیس»(*)ی درجەسینە چیقاریلدی. او گناهسز، یاکّلماس دیب اعلان ایتیلمەدی‌ی؟ — بو صورتدە ساویت پارلامەنتاریزمی نیمەگە کیرەك؟ بوتون بو توغرو، تیکیس وە یاشیرین سایلاو نیمەگە کیرەك؟ توغرو، تیکیس وە بالخاصە یاشیرین سایلاو، سایلاوچینگ اوزنچە توغرو دیب تاپدیغی ایش، یول وە ایناندیغی کشینی سایلاوغا حقی بولغان بر یردەگنە کیرە کدر. پارلامەنتاریزم ایسە پارلامان کوپچیلگی طلبی اوزەرینە حکومتنگ دیگیشمەسینی افادە ایتەدر. اگردە یاشیرین سایلاو اصولی بیلەن توپلانغان ساویت پارلامانی «قیزیل اوکوز» ستالین طرفدان بیلگیلەنگەن کشیلەرگە اینانچ کورسەتمەسە نیمە بولار ایدی؟ بو ایسە ساویت سیستەمینگ تارقاتیلووی، پرولەتار دیکتاتورلیغینگ ییقیلووی دیمەك بولار ایدی.

مەنە ستالین، مولوتوف وە باشقا ساویت باشلوقلارینگ «قانون اساس رەفورمی» مسئلەسی اوستندەکی سکوتلەری سببی بوندادر. شونگ اوچون‌دە بولشەویکلەر اونی بوتون ساویتلەر مملکتینی قابلاب آلغان سوز تواقونینا سالیب بوغدیلار.

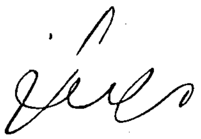

ایسکەرتمە: اوقوچیلارغا شونی‌دا ایسلەتب اوتەیلیك، کە ساویت سایلاوینك «یاشیرین» بولووینی تکلیف ایتوچی بر تورکستانلی وکیل ایدی. وقتیلە بو حادثە بوتون آوروپا مطبوعاتینك نظر دقتینی جلب ایتکەن ایدی. او زمان آوروپا مطبوعاتی غایتدە توغرو اولاراق، بو حادثەدە تورکستانلیلارنك بوکونکی سیستەمدەن ناراضیلیغینی وە یاشیرین سایلاو یولیلە اوز أرادەسینی بیلدیرمەکچی بولغانلیغنی کورگەن ایدی.

(*) ایسکی مصردە مقدس اوکوز.

تورکستاندا یاشیرین ملی اویوشمالار

ساویت حکومتی یاقیندا تورکستانتک بعضی ییرلەرندە ینە یاشیرین عکس‌الانقلابی اویوشمالار افشا ایتدی. بو مناسبتله 32 کشی محکمەگە تارتیلیب سورالدی. ساویت محکمەسی بولارنك یدیسینی أولدوروشکە، قالغانلارینی اوزون ییللار سورگونگە یوللاشغا وە بولشەویك زندانلارینا تیقیب قویوشغا حکم ایتدی. محکمەنگ حکمی کوبدەن اجرا ایتلەشدر.

اوزون ییللاردانبەری یاشیرین صورتدە ایشلەب کیلگەنلگی ادعا ایتلگەن تشکیلات منسوبلەری باشلوقلارینك محاکمەسی خوقند شهرندە، نوایی کوچەسندەکی بویوك بر بنادا اوتکەزیلدی. شهر وە اطراف خلقینگ سیقی علاقە کورسەتدیکی وە سوك درجە هیجانلی کیچکەنلگی ساویت مخبرلەرینچە تثبیت ایتلگەن بو محاکمە حقندا «یاش تورکستان»نگ بوندان اولگی ساندا‌غی باش مقالەدە بحث ایتلمش وە محکمەگە تارتیلغانلاردان 23 کشینگ اسملەری‌دە ذکر ایتلمشدر. بو یازودا ایسە، ساویت مطبوعاتینگ تثبیت ایتوونچە، قورولوشی وە ماهیتی اعتباریلە کوب اهمیتلی اورون آلاتورغان بو کیزلی اویوشما حقندا برآز متمم معلومات بیریلمەکچیدر. بو متمم معلومات «قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسینگ بولتور 12 اوقتوبر ایلە 3نچی نویابر آراسندا باسیلغان سانلارندا‌غی یازولاردان توپلاندی.

تورکستاندا افشا ایتلگەن یاشیرین اویوشما قاچان وە ایلك تاپقیر قایدا قورولدی؟ بو سوراقنگ جوابی ایمدیلك آنیق وە آیدین قیلینب بیریلمەسەدە، محاکمەگە عائد نشر ایتلگەن خبرلەردە، افشا ایتلگەن کیزلی اویوشما مرکزینك اولچە، 1925 ییلغاچا، تورکستان ملی دولت قورولوشینگ ایلك تمل تاشی آتیلغان وە شو سببدەن بوکونکی کورەشچەن تورکستانلیلار ذهنندە مهم خاطرەلەر قالدیرغان خوقند شهری بولغانلغی، فقط سوگرادان احتیاط اوچون مرکزنگ اچیترەککە — اسفەرە رایونیداغی چیلغازی قیشلاغینا کوچورولگەنلگی بیلدیریلەدر.

تشکیلات أك کوب قیشلاقلاردا، دهقانلار آراسیدا ایشلەگەن وە اعضالارینگ‌دا کوپچیلگی قیشلاقیلاردان بولغان ایمش. مرکزنگ قیشلاقلارغا وە باشقا طرفلارغا حتی چیت أولکەلەرگە، یعنی تورکستاننگ قومشو أولکەلەریگە یوللادیغی اینانچلی اعضالارینا «خلفە»، «خلفەلەر»نگ خلق آراسیغا یاییلیب، تورلو یوللار بیلەن سرلەشیب، اویوشما اطرافینا توپلادیقلاری کشیلەرگە «مرید» دیگەنلەر. یاشیرین اولتوروشلەرگە یالغز «خلفەلەر» قاتناشار وە مرکزلە بولغان بوتون علاقەلارنی‌دا آنچاق شولار قیلارلار ایکەن. «خلفەلەر»نگ «مریدلەر» بیلەن یاسایتورغان یالپی اولتوروشلەری ایسە اکثریا قیشلاق مسجدلەریدە، عبادت چاغلاریدا قیلینب، کوپنچە نماز اوقور آلدیدا وە یا ذکر توشەر سوگیدا بولارایکەن.

اویوشماغا 15 یاشدان 40 یاشغاچا بولغانلارنی آلغانلار. اعضالار آراسندا ییللار بویونچا مکافاتلانغان قولخوزچیلار وە قومسومولاردان‌دا بار. رسمی دائرەلەرگە اوزلەرینی اینانچلی کورسەتە بیلو اوچونگنە مکافاتلانارلق غیرت کورسەتکەنلەر وە اوزون ییللار قومسومول بیلەتینی تاشیب یورگەنلەر ایسە حقیقتدا یاشلار اورتاسیدا اویوشما فائدەسینە چالیشوغا عهد ایتکەن یاش فداکارلاردان بولغانلار. کیزلی اویوشماغا منسوب قومسومول‌لاردان بعضیلاری‌دا آچیق محاکمە ایتلدیلەر. بولاردان محی‌الدین ناملی بر قومسومول (بو یاش ییگیت ساویت آگەتلەری طرفدان توتولوب قامالغونچا خوقند رایونیداغی باومان قیشلاغی شوراسینگ کاتبی بولغاندر) سوراق چاغی «مەن بو دنیا اوچون قومسومول، فقط آخرت اوچون مرید» دیگەن جوابنی قایتارغان. («قیزیل اوزبیکستان» 24. 10. 35).

تورکستان دهقانلارینك کیزلی اویوشماغا قاندای عاملەر آرقاسندا یاناشدیقلارینی کورسەتمەك اوچون «قیزیل اوزبیکستان»نگ بر تورکستانلی مخبری خوقنددەن کوندەردیگی بر خبرندە: «قولداش خواجەگە محکمە رئیسی، اونگ نیچین تشکیلاتغا کیرگەنیگە دائر سؤال

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بیرگەندە، قولداش اوز قیشلاغیدا یاختا ایکیشکه مجبور ایتکەنلەرینی وه قیشلاق خلقینگ کونجەره ییگەنلگینی سویلەیدر» دیب یازادر. (عینی غازیتانگ 35 .11 .1 تاریخلی سانینا باقیلسین).

اویوشماغا ایناڼچلی قیز-خاتونلارنیدا قبول ایتیب، بولارنی اکثریا عائله ایچنده پروپاغاندا وه یا مخابره ایشلەرنده چالیشترغانلار. خوقندەکی محاکمه چاغی خاتون اعضالاردان أڭ کوب زلیخا ایله بی‌بی اسملەری آتالدی. بی‌بی حوليلەرگه کیریب، خاتونلار آراسیدا تشویقات یورگوزگەنی کبی زلیخادا بوتون فەرغانه وادیسی ایله جنوبی قیرغیزستاننی ئەیلەنیب، اویوشما فائدەسینه مهم خدمتلەر قیلیب، طرفدارلار توپلاغانمش. آینقسا شو سوگنو آتالغان زلیخا بورگوت قیزی کیزلی اویوشمانگ باشلغی عبدالمطلب نظرندا کوب اعتبارلی ایکەن. بو خاتون تشکیلاتنك «خاتونلار ایشی» بولومی وکیلی بولوب، مرکزنگ یاشیرین ییغینچاقلارینادا قاتناشار ایکەن.

اویوشمانك چیقیملاری بوتون اعضالارنگ، یعنی «خلفه» وه «مرید» لەرنگ، مرکزگه منتظماً تولەب تورغان سالیق وه اعانەلەردەن توپلانغان کیریمدەن تأمین ایتلەر ایکەن.

ساویت نشریاتندا، «خلفه» لەرنگ مرکز ایله مخابره ایشلەرنده سوڭ درجه احتیاطلی حرکت قیلدیقلاری وه یاشیرین اولتوروشلەرنگ آچیلیش وه یاپیلیش مراسملەری حقندادا شایان دقت افشاآت بار. مثلا «خلفەلەر» مرکزگه «مریدلەر» ساناغینی یازو ایله ایمەس، مکه جوخاری سانی ایله بیلدیرەر وه مخفی اولتوروشلەر سوگیدا «کافرلەرنی أولدورسەڭ غازی، أولسەڭ شهید بولامز» دیب فاتحه اوقورلار ایکەن.

«خلفەلەر» تشکیلات تعلیماتی بویونچا سیاحت قیلغانلاریدا دائما دیوانه یاخود قلندر قیافتنه کیریب یورگەنلەر. حتی محاکمه سوگندا آتیب أولدورولگەن مجاهدلەردەن حالمیرزا حالتوره اوغلینگ اویوشما وظیفەلەرینی بەجەرو اوچون قیشلاقلارغا قیشدا یالاڭ آیاق قار باسیب بارغانلغیدا سویلەنەدر.

قلندر وه دیوانه توسیگه کیریب یوروش وضعیت وه شرائطدان — ساویت آگەنتلەرندەن ساقلانیش احتیاجندان توغمشدر. «خلفه» لەرنگ کوپی ساویت آگەنتلەری طرفدان بر نیچه تاپقیر توتولوب قامالغان بولسالاردا، اولار اوزلەرینی دیوانەلککه سالیب قورتاریب کیته بیلگەنلەرمش. بونیگله برابر «خلفەلەر» نگ بعضیلاری اورتالقدا اوشلانیب قولغا توشوب قالغانلار. فقط بولار سوراق چاغی، ساویت آگەنتلەری طرفدان سوڭ درجه قینالغان بولسالاردا، کیزلی اویوشما بارلغینی سویلەمەیدرلەر وه نورلو مدتلەرگه قاماق وه سورگونگه حکم قیلینب، نهایت قورتولوب، قایتادان تازه روح وه غیرت بیلەن تشکیلات ساحەسنداغی وظیفەلەریگه باشلایدرلار. او جملەدەن ایمدی آتیب أولدورولگەن مجاهدلەردەن حالمیرزا حالتوره اوغلی بوندان بر نیچه ییل ایلگەری قیشلاقلاردا یاختا ایکو وه قولخوز سیاستی علیهنده پروپاغاندا قیلارکەن اوشلانیب قالغان وه محاکمەدەن سوڭ ایکی ییللق سورگونگه حکم قیلنغان. مرحوم مجاهد سورگوندەن ساغ قایتقاچ قایتادان وظیفەسیگه صداقتله دوام ایتکەندر.

«خلفەلەر» نگ فعالیت ساحەسی، ساویت معلوماتینا کوره، قیرغیزستان، فەرغانه ولایتی وه اوزبیکستاننگ سردریا بویلاری قسمی وه تاجیکستان بولغاندر. ساویت نشریاتینا کوره، «خلفەلەر» نگ تورکستاننك جنوبنده‌کی قومشو مملکتلەرده یاشاوچی مهاجرلەر بیلەن‌ده منتظماً باردی-کیلدیلەری بولغان شرقی تورکستانداغی حوادثنی‌ده دقتله تعقیب ایتیب تورغانلار. آفغانستانغا قاتناب یورگەن «خلفەلەر» دەن محاکمه چاغی أڭ کوب نبی جان قاری شریف اوغلی ایله ملا دهقان اوزاق اوغلینگ اسملەری آتالدی. (بولارنگ ایکیسی‌ده آتیب أولدورولگەنلەر قاتارنداادر). شرقی تورکستان ایله بولغان مناسبات وه مخابرات ایشلەرینی ایسه گلزەش حاجی دیگەن بریسی اویوشتوروب، باشقاریب تورغان ایمش.

اوزاق شرقداغی احوالنگ بارغان ساری کیسکینله‌شه یاتقانی حقندادا یالپی اولتوروشله‌رده معلومات بیریب تورغانلار.

یاشیرین اویوشمانك غایه‌سی تورکستاندا ساویت حاکمیتینی ییقماق وه اورنینا تورك-مسلمان دولتی قوروب، ملی حاکمیتنی تورغوزماق بولغاندر. اویوشما باشلوغی عبدالمطلب ساتب آلدی اوغلی وه اونگ اطرافینا توپلانغان فداکار ییگیتله‌ر اون ییلدان آشیق شو ملی مقدس غایه اوغروندا تینمه‌سده‌ن تریشقانلار وه، شرائطنگ کوب آغیرلغینا رغماً، ساویت حکومتینه آنچاغینا معنوی، حتی مادی ضربه بیره‌رلك ثمره‌لی ایشله‌رده کوره بیلگه‌نله‌ر. اسارتنگ آغیرلغینا چیدی آلماغان، مقدراتینك تهلکه‌سینی سیزگه‌ن وه بولشه‌ویکله‌رده‌ن بیزگه‌ن خلق بو تونکه‌روچیله‌رگه تایانچیق بولغان وه اولارغا آگ بحرانلی آنلاردا معنوی کوچ، بیتمه‌س-توکه‌نمه‌س امید بیرگه‌ن.

عبدالمطلب ایله «خلفه‌له‌ر»نده‌ن بعضیلارینگ «قیزیل اوزبیکستان»دا رسمله‌ری‌ده باسیلیب چیقدی. اولارنگ باریسی‌دا کیگ ماگلایلی، تریك کوزلو، کیسکین باقیشلی وه غیرتلیلکنی کورسه‌توچی چیزیقلارغا ایگه بولوب، ایشلیکلی حقیقی انقلابچی سیمالاری تأثیرینی بیره‌درله‌ر. مه‌نه شو اصیل قاراقته‌رلی ییگیتله‌ریمزنگ 7سی ساویت محکمه‌سینگ مرحمتسز قراری ایله آتیب أولدورولدی، 25ی سورگون قیلندی وه زندانلارغا تیقیلدی، که حقیقتدا ساویت شرائطندا بودا بر نوع أولومگه حکم دیمه‌کدر. بولشه‌ویك محکمه‌سی بو مرحمتسز قراریله ساویت حکومتی اوچون وخیم وه اندیشه اویغاتیب تورغان تورکستانداغی وضعیتگه هه‌ر قاندای مثبت بر تأثیر ایته بیله‌جه‌گینی اویلاغان بولسا، طبیعی بو دفعه‌دا یوزده یوز یاگلیشقاندر. چونکه بو مرحمتسزلك‌ده تورکستانلیلارنگ ساویت ره‌ژیمینه بولغان غضبینی اولغایتاجاقدر. اوقتای

*

روسلاشترما سیاستی دوام ایته‌در

ساویتله‌ر اتفاقی مرکزی اجرا قومیته‌سی 36 .1 .9 تاریخیله خوجند شهرینی وه رایونینی «له‌نین آباد» دیب، 36 .1 .10 تاریخلی اولتوروشنده‌ده اولیا آتا شهری، رایونی وه تیمیر یول استاسیونینی «میرزویان» نامینا آتاشقا قرار بیردی.

تورکستاننی کیرلی پنجه‌سینه توشوروب آلغان چارلق روسیاسی حکومتی‌ده او مملکتده کوب‌گنه روسچا اسمله‌ر یاراتیشغا اورونغان، او جمله‌ده‌ن بر نیچه تاریخی شهر اسمله‌رینی‌ده اوزگه‌رتکه‌ن ایدی. او آقمسجد شهرینی «په‌رووسکی»، یه‌گی مه‌رغیلان شهرینی «سکوبه‌له‌ف»، چیمکند شهرینی «چه‌رنایه‌ف» وه سائره دیب آتاغان ایدی. یه‌گی سالنغان تیمیر یول استاسیونلارندان بر قسمینی شوندای تورکستاننگ استیلاسی بیله‌ن هه‌ر هانکی بر شکلده علاقه‌دار کشیله‌رنگ اسمیله آتاغان ایدی. تاشکندده‌ن فه‌رغانه-سمرقند یولیله چیققاندا برنچی استاسیوننگ اسمی چار حکومتینگ برنچی تورکستان والی عمومیسی کائوفمان نامینا آتالغانی کبی، سمرقند وه فه‌رغانه یوللارینگ آیریلدیغی توگون استاسیون «چه‌رنایه‌ف» نامینی تاشیر ایدی. شو یول اوستنده آینقسا فه‌رغانه‌گه طرف یوروگه‌نده دقت ایتسه‌گز کوب استاسیونلارنگ شوندای روس کشیله‌ری اسمینه آتالغانینی کوره‌سز. سوڭ ساویت یوللار خریطه‌سندا کورولدیگینه نظراً بو چارلق روسیاسی ایمپه‌ریالیزمینی تمثیل ایته‌تورغان اسمله‌ر حالاده ساقلانماقدادر.

چار حکومتی طرفندان مملکتنگ تاریخی ایله باغلانیشینی، اوز ملی رنگینی بیتروکبی قارا نیت بیله‌ن یوروتولغان بو ایشنگ تورکستانلیلار اوستنده‌ده تأثیرسز قالماغانلیغی ایلك فرصت کیلگه‌نده‌کی چیقیشلارندان آگلاشیلدی. ذاتاً تورکستان خلقی هیچ بر زمان بو یه‌گی، یاماق اسمله‌رنی قبول ایتمه‌گه‌ن، ینه اوزینگ چیمکند، آقمسجد دیب آتاشندا دوام ایتکه‌ن ایدی. انقلاب باشلار-باشلاماس او بوندای غیر طبیعیلکله‌رنی

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بوتونلەی اورتادان کوتەریشکە اورونـدی. رسماًدە «سکوبەلەف»نی بتیریب «فەرغانە» دیب آتاشغا، «پەرووسکی»، «چەرنایەف» یرندە آقمسجد، چیمکند دیب قوللانیشغا توتوندی. او بونک اوستینە بعضی بر ملی آتاشلارنیدا کیریتدی. ایسکیدە‌کی قارشی شهرینی، او اطرافدا بوخارا امیری جلادلاری طرفدان غیر انسانی بر شکلدە شهید ایتیلگەن جدیدچیلەر باشلوغی مفتی محمود خواجە افندی نامینە نسبتلە، «بیهبودی» دیب آتادی. تورلو شهرلەر وە محلە، کوچە، مکتب، کتبخانە، تیاترو کبی مؤسسەلەرگە تورلو ملی اسملەر بیردی. «توران» کتبخانەسی، «توران» تیاتروسی، «چولپان محلەسی»، «توقای کوچەسی»، «نامق کمال»، «خالدە ادیب»، «اولوغ بیك»، «ابن سینا» مکتبلەری وە باشقالار بو جریاننک محصولی ایدی.

ایلك دورەسندە بو حرکتلەرگە قارشی جیم-جیت قالیش مجبوریتی سیزگەن ساویت حکومتی اوز موقعینی محکملەب آلغاچ، بو جهتدەن‌دە یوزینی آچدی. او یەگیدەن روسلاشترما فعالیتنە توتوندی. یوقاریدا اشارت ایتدیگمز کائوفمان، چەرنایەف، گورچاکوف، سامسونوف، کوروپاتکین کبی چارلق روسیاسی استیلا تاریخینک نشانەسی بولغان اسملەرنک قالدیریلا بارغانیدا مەنە شونک اوچون ایدی.

ساویت حکومتی «عشق آباد»نی «پولتاراتسکی» دیب آتادی. چارلق روسیاسی تورکستان-ماورای قاسپی ولایتینی استیلا ایتکەن اوردوسی باشلوغی گەنەرال سکوبەلەفنک اسمینی فەرغانەدە بر شهرگە بیرگەن بولسا، ساویت روسیا حکومتی ینە عینی ماورای قاسپی ولایتنە ایکنچی دفعە، قیزیل روس اوردوسینی باشلاب کیلگەن «پولتاراتسکی» اسمینی بو ولایتنک مرکزی عشق آبادغا تاقدی. پیشپەك شهری «فروزە»، دوشنبە «ستالین آباد» دیب آتالدیغی کبی؛ ستالین، کالینین، مولوتوف، وروشیلوف، قاغانوویچ، اورجونوکیدزە وە باشقالار کبی ساویت روسیا حکومتی باشلقلاری اسمینە آتالغان رایونلار سانسز بولسا، غولوشچەکین، زەلەنسکی، باومان، میرزویان کبی تورکستاندا قیزیل روسیانی تمثیل

ایتکەن کشیلەر اسمینەدە تورلو یرلەر، مؤسسەلەر آتالدی. کوب گنە یرلەرنك اسمیدە روسیا انقلابی بیلەن علاقەدار آتامالار بیلەن آلماشتریلدی. ایش بو قاداری بیلەن‌دە بیتمەدی. یوقاریدا ذکر ایتدیگمز ملی آتامالارنک کوپی بتیریلیب یرینە روسلقنی تمثیل ایتەتورغان اسملەر بیریلدی. گەنەرال کائوفمان، چەرنایەف، سکوبەلەف، گورچاکوف، سامسونوف، کوروپاتکین وە باشقا چارلق روسیاسینی تمثیل ایتەتورغان اسملەردەن هیچ بر صورتلە چوچیمەگەن ساویت حکومتی صرف علمی، ادبی تاریخی قیمتی بولغان ابن سینا، اولوغ بیك، نوائی، مخدوم قولی کبی اسملەردەن ایشیقدان قاچقان ایت کبی قورقادر.

غریبی‌دە شوندا، کە اوزینی «مظلوم ملتلەرنک خلاصکاری» دیب آتایتورغان ساویت حکومتی تورکستانلیلارغا اوز محلەلەری، کوچەلەرینک اسمینی‌دە اوزلەرنچە آتاشقا یول بیرمەیدر. بر نیچە ییل اول تاشکنددە «چولپان» اسمینە آتالغان بر محلەنک اسمینی اوزگەرتیردی. چونکە چولپان ملتچی ایمش. روسیانی بر طرفدا قالدیریب تورایلق؛ عجبا تورکستاننك اوزندە ملتچی روس یازیچیلاری اسمینە آتالغان کوچە تاپیلمایدیمی؟ اگر مانع ملتچیلك بولسایدی، اونلاردا ساویت حکومتینە مانع بولا آلاجاقلاردی. یوق مسئلە اوندا ایمەس. روسلق، تورکلك تورکستانلیلق مسئلەسی‌در.

خوجند وە آولیا-آتالار حقنداغی قراردا تا چارلق زماننینک قوروب قالدیردیغی، بولشەویك روسیا حکومتی طرفدان اخلاصلە دوام ایتدیریلیب کیلە یاتقان «بو مملکتنک اوزلگینی، ملی رنگینی بتیریب، اونی هەر جهتدەن روسلاشترو کیرەك» دیگەن سیاست اورونوشلاری سلسلەسندەن بر توگون گنەدر. بالتا بای

معارف جبهەسندە

یاقیندا بولوب اوتکەن ساویت قازاغستانی یوبیلەیی مناسبتیلە سویلەگەن سوزلەر وە کتیریلگەن سانلار خاطریمزدادر. ساویت مطبوعاتینک

کتیردیگی باشقا سانلاردا قولومزدادر. ایمدی ساویت باشلوقلاری ادعالاری بیله‌ن بو رسمی سانلارنك کورسه‌توله‌رینی سالیشتریب کورسه‌گز غریب منظره اورتاغا چیقادر.

ایک کوب سویله‌دیکله‌ری معارف جبهه‌سینی آلایلق. میرزویان، عیسی اوغلی اوراز وه باشقا قازاغستان قیزیل باشلوقلارینی تیکله‌گه‌نده قازاغستان ئه‌گبه‌کچیله‌ری اوچون 7000 مکتب سالینب، 700 میگ بالا اوقوتولماقدا بولغانینی ایشیته‌سز. («سوسیالدی قازاغستان» 26. 11. 35) هه‌رچند شو عیسی اوغلی اوزی 1935نچی یبلی باشندا، «سوسیالدی قازاغستان»دا چیققان بر نطقندا 500 میگ بالا اوقوماقدا بولغانندان بحث ایتکه‌ن ایدیسه‌ده، بز بونداى بایرام نطقلارندا یوق سانلارنی آرتیروداغی ساویت میرزه‌لگینی بیلگه‌نیمز اوچون، بونداى فرقلارغا ایسیمزده کیتمه‌یدر.

قازاغستان معارف قومیساری جورگه‌ن اوغلی اوتکه‌ن یبل (1935) باشندا سویله‌گه‌ن بر حساب نطقندا قازاغستانداغی باشلانغیچ مکتبله‌رنگ 80%نده 4نچی صنف یوقلیغینی، بو مکتبله‌رده درس بیروچی معلمله‌رنگ 72%ی ابتدائی درجه‌لی بیلیملی کشیله‌ر بولغانینی آڭلاتقان ایدی. («سوسیالدی قازاغستان» 8. 1. 35).

ینه شو «سوسیالدی قازاغستان» غازیتاسینا کوره (15. 12. 35)، قازاغستانداغی بوتون خلقلار باشلانغیچ مکتبله‌ری برلکده آلنغاندا:

تولا تورت صنفی بولغان مکتبله‌ز — 30,1%
3ـ1 صنفی بولغان مکتبله‌ر — 21,1%
2ـ1 صنفی بولغان مکتبله‌ر — 39,8%در.

بوتونیسی 91%در.

(قالغان 9%ی قایدا؟)

قازاق مکتبله‌ری آیریم آلنغاندا:

تولا تورت صنفی بولغان مکتبله‌ر — 14,7%
3ـ1 صنفی بولغان مکتبله‌ر — 25,5%
2ـ1 صنفی بولغان مکتبله‌ر — 47,0%در.

بوتونیسی 87,2%در.

(قالغان 12,8%ی قایدا؟)

«ملی جمهوریت»له‌رده‌ن ایکنچی بر دائره‌نی آلایلق. مثلا: تورکمه‌نستاندا 1934/35 اوقو یبلی باشلانغاندا، بوتون جمهوریت باشلانغیچ مکتبله‌رنده، اوقوچی بالالار سانی 108 میگ کورسه‌تیلمش ایدی. بو عمومی سان صنفلار آراسندا شونداى بولونگه‌ن:

1نچی صنف — 62 میگ، 2نچی صنف — 26 میگ، 3نچی صنف — 14 میگ، 4نچی صنف — 6 میگ. بو سانلار هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول تورتنچی صنفنگ نه نسبتده بولغانینی کورسه‌ته‌در. بونگ اوستنه روس وه باشقا مهاجر خلقلار مکتبله‌ری‌ده بولغانینی، یوقاریداغی قازاغستان مثالینه کوره اونلارنگ حصه‌لارینی‌دا آیرساگز یرلی تورکمه‌نله‌ر حسابنه نه قادار تولا تورت صنفلی مکتب قالغانی‌دا آڭلاشیلاجاقدر. ذاتاً یالغز آوولارداغنا ایمه‌س، کوب رایون مرکزله‌رنده‌کی مکتبله‌رنگ‌ده ایمدیگه‌چه تولا تورتنچی صنفی بولماغانینی کره‌له‌رله مسئول ایشچیله‌ر آغزندان ایشیتب کیلمه‌کده‌مز.

بر داها «یوبیله‌ی جمهوریتنه» قایتایلق. ساویت قازاغستانی باشلوقلاری 15 ییللق ساویت روسیا حکمرانلیغی دورنده قازاغستانی کوکله‌رگه چیقاریب قویادرلار. مه‌نه ایمدی یوبیله‌یده‌ن بر آی سوڭرا «سوسیالدی قازاغستان» شو بایرام زمانی کوکله‌رگه چیقاریلیب یورگه‌ن جمهوریتنك مکتب ایشله‌رینی قالای تصویر ایته‌در؟ «اگرده شو 15 یبل ایچنده بزده مکتب ایشی تییشلی یولندا یوروتولغان بولسایدی، ایمدی هه‌ر یرده تولا تورت صنفلی مکتب کوبده‌ن قورولوب بیتکه‌ن بولور ایدی. تولا 10 صنفلی مکتبنگ‌ده قورولغانینا 5 یبل بولغان بولور ایدی. براق اون ییللق

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

قازاق مكتبى ايمديگەچە آلما آتادان باشقا يرده يوق.» («سوسيالدى قازاغستان» 15. 12. 35).

عينى غازيتا «اوتكەن 15 ييل بويونچا قازاق مكتبينڭ بويى ايكى ييلدان آشا آلمادى. بو ايكى ييللق مكتبده اوقوغان قازاق بالاسى اساس بيليم ديب قبول ايتيلگەن فنلەرنڭ «بيت آوزى» بيلەن‌ده تانيشا آلمايدر» ديدر.

ميرزويان اوتكەن اوقو ييلندا سويلەگەن بر نطقندا قازاغستاندا 60,4 ميڭ اوقوچيسى بولغان 474 اورتا مكتب بولوب، اوندان 12ميڭ اوقوچى وە او نسبتده مكتبنڭ قازاقيكى ايكەنينى سويلەگەن ايدى. «سوسيالدى قازاغستان»نڭ كورسەتوونچە بو ييلغنا بوتون قازاغستاندا 571 «اورتالاو» مكتبى (7 صنفلى مكتبنى «اورتالاو» مكتبى ديب آتايدرلار.) بولوب، بونڭ 161ى قازاق مكتبى، 117 «اورتا مكتب»نڭ‌ده 16غناسى قازاق مكتبى ايكەنينى يازادر. (10 صنفلى مكتبنى «اورتا مكتب» ديب آتايدرلار).

مشهور چەكيست پەتەرس اوتكەن ييل، اصلى موسقوا «بولشەويك» مجموعەسندە چيققان بر مقالەسندە عالى هنر وە بيليم اوچاقلارندا توركستان ييرلى خلقينا بيريلگەن اورون وە اهميتنى آچيق قيليب كورسەتكەن، او جملەدەن اورتا آسيا توقوماچيلق اينستيتوتندە اوقوچى 282 طلبەدەن 39 گنەسينڭ، اورتا آسيا صنايع اينستيتوتندە اوقوچى 1069 طلبەدەن‌دە 187سينڭ گنە ييرلى خلق بالالارندان ايكەنينى يازيب‌اوتكەن ايدى. («قازاغستانسكايا پراودا» 17. 3. 35).

قاراغاندى‌داغى صنايع تەخنيكومندە اوقوچى 151 طلبەنڭ 67سى توركستانلى ايكەنينى «سوسيالدى قازاغستان» يازماقدادر (17. 10. 35). بو سوڭنچى مكتبنڭ اورتا درجەلى بر مكتب بولغانليغيندا آيريچا دقت ايتمەك لازمدر.

بو بوتونيسى رسمى ساويت نشرياتندان آلنغان سان وە سوزلەرنى دقتلە اوقوب حسابلاب كورسەگز، حقيقى موفقيتنڭ نەدەن عبارت ايكە-

نى هەمدە توركستان خلقى حسابنە كيملەرنڭ باقليب، تربيەلەنب ياتقانى آچيق آڭلاشيلغان بولادر.

ساويت معارف سياستندە آينقسا پروپاغانداسيندا سواد چيقارو ديگەن مسئلەدەن كوب گنە بحث ايتيلەدر. بو مسئلە اطرافندا يازيلغان، سويلەنگەن سوز وە سانلارنى دقتلە تعقيب ايتب برآراغا توپلاغاندا، ساويت معارف سياستى عادتاً بر مضحكە شكلينى آلادر.

ساويت حكومتى قورولديغى كوندەنبەرى هەر جمهوريتدە هەر ييلى يوز ميڭلەرچە كشينڭ سوادينى چيقارغانينى يازيب كيلەدر. بو حسابلار جدى بولسايدى، حقيقتاًدە هيچ بر ييردە بر دانەدە سوادسز قالماسليغى كيرەك ايدى... ايكنچى ياقدان ايسە سوادلى بولووى شرط ايتيلگەن فرقە اعضالارينڭ 20‑25%، حتى بعضى ييرلەردە يارمسندان آرتيغينڭ سوادسز بولغانندان شكايت ايتەدرلەر.

مثلاً ميرزويان اوتكەن درس ييلى باشلانار چاغى، 1931نچى ييلى 424 ميڭ، 1932نچى ييلى — 211 ميڭ، 1933نچى ييلى — 268 ميڭ كشينڭ سوادى چيقاريلغانينى، 1934نچى ييلى 700 ميڭ كشينك سواد اورگەنەجەگينى سويلەگەن ايدى. («سوسيالدى قازاغستان» 12. 1. 35). بو حسابلە شو تورت ييل ايچندەگنە سواد اورگەنوچيلەرا اوزى بر ميليون 600 ميڭ كشى بولادر. ميرزويان عينى نطقندا او زمان قازاغستاندا 77 500 فرقە اعضا وە نامزدى بولغانينى سويلەيدر. ايمدى عجبا شو بر ياريم ميليوندان آرتيق «سواد اورگەنوچيلەر»نڭ 77,500 ى فرقەليلار حسابنە توشمەگەنليگى حيرت ايتيلەجەك بر حادثە ايمەس‌مى؟ توركستاننڭ باشقا قسملارينى آلساڭز ينە عينى حالنى كورەسز. هەر طرفدا 70‑80% اهالى سواد اورگەندى ديب باقيريب چاقيرديلار. آرادا اوزبيكستاننڭ سوادلى بولووى مجبورى سانالغان 45 ميڭ فرقەليلارندان 19%ينڭ سوادسز بولغانى آڭلاشيلادر. تاجيكستاندا فرقە اعضاسينڭ 27%ى، قيرغيزستاندا 12%ى، قارا قالپاغستاندا 32%

فرقەلیلارنگ سوادسز بولغانینی پەتەرس یوقاریدا ذکر ایتیلگەن مقالەسندە یازمشدر.

مسئلەنگ ینەدە قیزیق جهتی بار. میرزویان طرفندان 1934نچی یل اوچون کورسەتیلگەن 700 میگ، بوکون رسمی ساویت کورسەتمەلەرندە 125 میگ بولوب چیقماقدادر. «سوسیالدی قازاغستان»نگ (26. 11. 35) کورسەتووینە قاراغاندا قازاغستانداغی 15-50 یاش آراسنداغی بوتون اهالینگ 60-70 فائضی (؟) سوادسزدر. عینی غازیتانك یازیسندان هیچ بر طرفدا ولایت، قضا معارف أدارەلەرندە سواد مسئلەسینە اهمیتدە بیریلمەدیکی، حتی کوب ولایت وە قضا معارف أدارەلەرندە بو ایشنی باشقاروچی أدارە بر یاقدا تورسون، آیریم کشیدە بولماغانلیغی آڭلاشیلماقدادر. قای یردە سواد چیقارو مکتبی بار، قای یردە یوق. بار بولغانلارینگدا اوقوچیسی، معلمی بارمی، درس قورالّاری، یعنی درس دوام ایتدیرە بیلمەك امکانلاری بارمی؟ بو جهتلەرنی آنیقلاب بیلوچی بر کشیدە یوقدر.

حقیقی وضعیت بوندان عبارت ایکەن میرزویاننگ قوزغاوی بیلەن قازاغستان فرقە مرکزی وە حکومتی «1936نچی یلی قازاغستاننی، اهالیسی 75-90% سوادلی بولغان بر أولکەگە آیلانترو کیرەك» دیگەن قرار چیقارادر.

عینی یل اوچون 600 میگ کشیگە سواد اورگەتو پلانی اوزی قرارنگ جدیتی درجەسینی کورسەتمەکدە ایسەدە بو پلاندان بز ایکنچی بر تخمینگە کیلیب اوتورامز. پلاندا کورسەتیلگەن 600 میگ کشینگ 450 میگی سوادسز، 150 میگی چەلە سوادلی کشیلەر ایمش. عجبا ساویت حکومتینگ بو ساحەداغی 15 یللق موفقیتی بوتونیسی مەنە شو 150 میگ چەلە سوادلی کشیلەردەن گنە عبارت بولماسین؟ بونگ آرقاسندان ایکنچی بر سورغودا کیلیب توراادر، کە اودا بو 150 میگ چەلە سوادلینگ نە قاداری یرلی قازاقلار حسابنە توشەدر؟

(28نچی بیتدەگی «قوشومچا»غا قارالسین) تاشبالتا

قوشومچا: بو مقالە یازیلیب بولغاندان سوڭ قولیمزغا کیلگەن رسمی معلوماتغا کورە، 1935نچی یلغی قازاغستان «معارف جبهەسی دیداری» توبەندەگیچە کورونەدر:

باشلانغیچ مکتبلەرنگ سانی — 6593در. بوتون (تولا وە چەلە) اورتا مکتبلەر سانی ایسە 573در. بوتون مکتب اوقوچیلاری سانی 765 میگ بولوب، اولارنگ 294.800ی، یعنی یوزدە 38,5 (اوتوز سکیز یاریم) فائضی ($\frac{1}{3}$دەن آزغنا آرتیغی) قازاقلاردان‌در.

بو رقملار روسیا فەدەراسیون حکومتی باشلوغی سولیموفنگ بوتون ساویتلەر اتفاقی اجرا قومیتەسینك برنچی فیبرالدا آچیلغان سەسسیونیدا سویلەگەن وە «پراودا»نگ 2. 2. 36 تاریخلی ساندا باسیلغان نطقندان آلندی. ت.

*

اوتوراقلاشترو مسئلەسندە بولشەویك یالغانلاری

روسلار بر کشینگ منطقسزلغینی تصویر ایتمەکچی بولسالار اونی «ساغلغڭزغا دیب باشلاب روحیڭز تینچ بولسون بیلەن آیاقلایتورغان کشی» دیدرلەر. روس بولشەویکلەرینگ مەنە شو منطقسزلاردان بولغانلارینی کورسەتیش اوچون بوتون ساویتلەر اتفاقی اجرا قومیتەسی یانداغی «ملتلەر ساویتی» باش کاتبی خاتسکەویچنگ «کوچەبە وە یاریم کوچەبەلیلەرنی اوتوراقلاشترو» حقندا «انقلاب وە ملتلەر» مجموعەسندا (سان 12) یازغان مقالەسی شاهددر.

خاتسکەویچ مقالەسینگ باش طرفندا اصل مقصدی یرلی خلقنگ منفعتینی گنە کوزلەیتورغان ساویت حکومتینگ بو ساحەداغی سیاستی، بولشەویك فرقەسی، ساویت حکومتی وە بالخاصە ستالیننگ آیریچا «غمخور» نظر دقتینی جلب ایتیب، 1923/24نچی یللاردان باشلاب اوتوراقلاشتریلغان کوچەبە وە یاریم کوچەبە خلققا تورلو یاردەملەر بیریلیب کیلەدر، دیدی.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

خاتسكەويچنڭ ديديگنچە دهقانچيلق تورموشيغا كيلمەك ايستەگەنلەرگە (دولت طرفدان) ياخشى ايكينلك ير بيريلگەن؛ دهقانلق اوچون لازم كيلگەن بوتون حاضرلق ايشلەر دولت طرفدان يورگوزولگەن؛ اورناشتريلغان كيچەگى كوچەبە وە ياريم كوچەبەليلەر هەر تورلو ساليقلاردان آزاد ايتليب، دولت طرفدان «تريك وە أولو دهقان قوراللارى» بيلەن اوى-جاى ساليش اوچون كيرەك بولغان نەرسەلەرنى پولسز آلغانلار وە سائره(*).

خاتسكەويچنڭ بو وە بوڭا اوخشاش يازغانلارى حقيقتغا اويغون بولسايدى، بوكونلەرى بوتون توركستاندا بردە كوچەبە وە ياريم كوچەبەلى جان قالماغان بولور، خلق تيم-تينچ راحت دهقان تورموشيغا كيريب كيتكەن بولور ايدى. بو خاتسكەويچنڭ ساويت حكومتى اوتوراقلاشترو سياستينڭ «ساغلغينا» ديب يازغانلاريدر. لاكن «منطقسزلق» ييگيب كيتەدىدە، خاتسكەويچ، ايكى صحيفەدەن سوڭ، اوتوراقلاشتروسياستينك حقيقى يوزينى كورسەتيب قويادى. سوزنى خاتسكەويچنڭ اوزيگە اوتكوزەيليك:

(*) «При диктатуре пролетариата оседание трудящихся кочевников и полукочевников осуществляется прежде всего в интересах самого населения и в плановом порядке . . . и в условиях особых забот нашей партии, сов. власти и лично т. Сталина к кочевому и полукочевому населению . . .

Начиная с 1923-24 г., стали проводиться значительные меры помощи кочующим и полукочевым народам в деле перехода их от кочевого к оседлому образу жизни.

. . .Желающим перейти на оседлый образ жизни выделялись удобные для посевов земли, проведение всех землеустроительных работ за счет государства, организация агрономической помощи, освобождение на продолжительное время от государственных налогов, отпуск бесплатно леса на постройки, предоставление государственного кредита на обзаведение живым и мертвым инвентарем, отпуск семссуды, организация снабжения хлебом и т. п.»

(«Революция и Национальности» № 12 (1935 г.); стр. 16).

بوكونگەچە اوتوراقلاشترو ايشينى توغرو يولغا قويوب، باشلاب يوروچى اتفاق مؤسسەسى يوق. اتفاق ير ايشلەرى قوميسارى اوتوراقلاشترو مسئلەسيلە ديەرلك هيچ شغللەنمەيدى. روسيا فەدەراسيونى ير ايشلەرى قوميسارى بو ايشكە ييتەرلك درجەدە نظر سالمايدى. أولكە ير ايشلەرى مؤسسەلەريلە اوتوراقلاشترو قوميتەلەرى قناعتلانديرارلق درجەدە بو ايشنى بەجەرمەيدى...(*) وە سائره. كورەسزلەر، كە خاتسكەويچ اوتوراقلاشترو سياستندە «ساغلغيغا» ديب باشلاب، اوڭا «روحيگ تينچ بولسون» بيلەن آياقلاب اوتوروبدر. خاتسكەويچنى بو نتيجەگە آليب كيلگەن اونڭ فلسفە معناسنداغى منطقسزلغى ايمەس، ساويت حكومتينك اوتوراقلاشترو، يرلەشترو مسئلەسندەگى حددان تاشقارى يالغانىدر.

* * *

بين‌الملل وضعيتنك مهم بر نقطەسى

بوكون فرانسانك ايچكى هەم تيشقى سياستندە ساويت روسيا ايلە مناسبات مسئلەسى اولدوقچا مهم رول اوينايدر. ساويت روسيا بيلەن سيقى صورتدە باغلانيش، دوستلق مسئلەسى فرانسوز افكار عامەسينڭ سول وە

(*) До сих пор нет единого планирующего и руководящего делом оседания союзного органа. НКЗ СССР почти не занимается вопросами оседания, а НКЗ РСФСР не уделяет этому делу должного повседневного внимания. Местные земельные органы и комитеты по оседанию руководят этим делом неудовлетворительно. . .

Как в центре, так и на местах не налажена отчетность и нет должного контроля за ходом выполнения намечаемых мероприятий по оседанию и за расходованием отпускаемых правительствами материальных и денежных средств. Планы жилищного, производственного, коммунального и культурно-бытового строительства из года в год не выполняются. Нередко имели случаи, когда отпускаемые правительством средства и материалы расходовались не по назначению. Отпускаемые центром строительные материалы . . . часто не доходят до районов оседания. . .» (Там же, стр. 19).

ساغ قاناتلاری آراسنداغی تارتیشمانك أڭ مهم عنصرلارندان بری بولوب کیتدی. سوڭ ، موسیو لاوال قابیناسینگ قولاونداداا بو مسئلەنگ مهم گنه رولی بولدی. فرانسا ، آوروپا ، حتی بوتون دنیادا ایگ مهم اورون توتقان دولتلەرنك بریدر... اونگچونده بین‌الملل سیاست وه بالخاصه ساویت روسیانگ عاقبتی مسئلەسنده فرانسانگ آلاجاغی وضعیتنگ کوب گنه تأثیری بار. بز ایسه ساویت روسیانگ عاقبتی مسئلەسی بیلەن سوڭ درجەده قیزیقامز. شونگ اوچونده اوقوچیلاریمزنی فرانسا-ساویت روسیا مناسباتی مسئلەسی بیلەن بر قادار یاقیندان تانیشتریب اوتمه‌کچی‌مز.

1935نچی یبلی 2نچی مایدا فرانسا-ساویت روسیا آگلاشماسی امضالاندی. بو معاهده بویونچا ، معاهده باغلاوچیلاردان برینگ یبرینه اوچنچی بر دولت طرفندان هجوم بولغان تقدیرده ، ایکنچیسی یاردەمگه توتوناجاقدر. باشدا ساویت حکومتی بو معاهدەنگ عمومیتله بو ایکی دولت یبرینگ ، حدودینگ هەر طرفینا ، یعنی آوروپا وه آسیاداغی یبرلەرینه شامل بولووینی ایستەدی. بونگ اوستینه او معاهده احکامینگ ، منازعه چیقار-چیقماس ، ملتلەر جمعیتی طرفندان اوچنچی دولتنگ هجوم-گه باشلاغانلیغی تعیین وه تثبیت ایتیلووینی کوتوب اوتورماسدان ، اوتو-ماتیك بر صورتده ایشکه آشووینی طلب ایتدی. طبیعی بونگله بولشەویکلەر یاپونیا بیلەن آرالارندا سوغوش چیقیب قالغان تقدیرده‌ده ، فرانسانگ یاردەمینی محکملەب قویماقچی ایدیلەر. موسیو لاوال ساویت حکومتینك بوتکلیفینی قبول ایتمەدی. معاهده‌گه قوشولغان بر پروتوقولدادا („Protocole“) اونگ قای یبرلەرده وه قاندای شرطلار آستندا ایشکه آشاجاغی بیلگیلەن-دی. بو «پروتوقول»غا کوره معاهده آوروپا صحنەسنده بولووی محتمل حادثەلەرگه‌گنه منحصردر. بونداداا معاهده بویونچا یاردەم آلاجاق دولتنك اوز سببچیلگی بولماسدان ، اوچنچی بر دولت طرفندان باشلانغان هجوم وقوعنداغنا هەمده بو جهت ملتلەر جمعیتی قراری بیلەن تعیین ایتیلگەندەن سوڭغنا ایشکه آشاجاقدر. بولشەویکلەر بوندان سوڭ درجەده آغرینديلار. فقط بونگلەده معاهدەنی امضالادیلار. چونکه اونلارنگ وضعیتنده بوندای

بر معاهده اوزیده کوب فائدەلی ایدی.

پارسده بو معاهده امضالانغاندان سوڭ موسیو لاوال موسقواغا باریب ساویت حکومتی باشلوقلاری ایله کوروشدی. هەر ایکی طرفده لاوال ایله ستالین‌نك شخصاً کوروشوب سویلەشدیکلەرینه کوب اهمیت بیردیلەر. رسمی حکومت استخباراتی طرفندان بیلدیریلدیگنچه ، بو کوروشمەنگ ایگ مهم نتیجەسی ، ستالین‌نگ «فرانسا حکومتی طرفندان یوروتولماقدا بولغان ملی مدافعه سیاستینی آگلادیغینی وه توغرو تاپدیغینی» سویلەمه‌گی بولدی. فرانسوزلەر ، بوندان ستالین‌نگ فرانسوز قوممونیستلەرینه اوردو ایچنده انقلابی تشویقات ایشلەرینی توختاتو حقنداغی امری دیگەن معنانی چیقاریب ، ممنون بولدیلار. بوندان ساویتلەر داها آرتیق ممنون ایدی. چونکه اونلار ، اصلنده ساویت حکومتینه داخل بولماغان ، قوممونیست فرقەسی وه قومایتەرن‌نك باشلوغی ستالین سوزلەرینك بو قادار اهمیت بیلەن قارشی آلینووندا ، ضمناً فرانسوزلەرنگ ستالین‌نی دنیا پرولەتاری رهبری دیب تانیدیقلارینی وه اوگا بو وصفدا فرانسوز حکومتی سیاستینی توغرو تاپیش (بالنتیجه تاپماسلقدا) حقی بیردیکلەرینی توشوندیلەر.

ساویت حکومتی بو وضعیتنی کوب یاخشی فائدەلەنه بیلدی. ستالین فرانسوز قوممونیستلەرینه ایسکیده‌کی باریشما دوشمانلق یولینی موقتاً سوسیالیستلەر بیلەن آگلاشو یولینا آلماشتریب تورونی وه سوسیالیستلەر ، رادیقاللار وه عمومیتله فاشیزم علیهدارلاری بیلەن «برلەشیك جبهه» توزو یولینی توتو امرینی بیردی. فرانسوز قوممونیستلەری موسقوالی رهبرلەرینه کوز کبی ویسیندیلار. اونلار بو امرنی آلیر-آلماس کیچه‌گی باریشماس دوشمانلاری بورژوآ دەموقراتیسینگ ، «پارلامەنتاریزم» وه گویا فرانسادا کوچەیب بارا یاتقان فاشیزمگه قارشی ، بوتون بورژوآ حریتی عنصرلا-رینگ متعصب طرفداری ، مدافعه‌چیسی رنگینه بویانیب آلدیلار.

حد ذاتندا فرانسوزلەر سیاسی تارتیشمالارندا قیزغیندرلار. حاضرغی بورژوآ وه دەموقراتیك جمهوریت سیستەمینی مدافعه دیگەن یالغان شعارنی

ئۇۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

چيقارغان قوموونيستلەر بو قيزغينلقنى ينەدە كوچەيتديلەر. بونداى يالغان بايراق آستندا تورو قوموونيستلەر اوچون كوب فائدەلى بر يولدر. چونكه او قوموونيستلەرنى حقيقى جمهوريتچيلەرنك آچيق هجومندەن قوريدر. كتله ايسه قوموونيستلەرنك جمهوريتچيلك، دەموقراسى يولينه توشوب بارا ياتقانلارى كبى ياگليش اوى، كلمەلەرگه بيريليب كيتەدر. بو ستالين امرى بيلەن آلماشتريلغان تاكتيكنك نتيجەسىدە بەللى. قوموونيستلەرنك صفى كوچەيب، قوموونيست غازيتاسى «أومەنيته» ("Humanité") نك تيراژى اوسوب بارادر.

موسقوانك اويونىدا آچيلب، آيدينلاشيب بارا ياتر. آرادا ساويت حكومتينك اصل غايەسينى بيليب آلغان موسيو لاوال فرانسا-ساويت اتفاقى تصديقينى كيچيكتره باشلايدر. قانون بويونچا بو معاهده رئيس جمهور ديكرەتى بيلەندە تصديق ايتيله آلاجاقدى. لاوال ايسه اونى پارلاماندان تصديق ايتديرو يولينى توتدى. اوزاتيلماقدا بولغان بو يول بويلەدە معاهده اوچون تهلكەسز بولوب چيقماسدى. بو صورتده معاهدەنك تصديقى قارشيلارينك پارلامان كورسيسندەن ساويت حكومتينه ياراماتورغان نەرسەلەرنى سويلەب، بو وثيقەنك حقيقى يوزينى آچيب، اونكله باغلانغان هەم ملى هەم بين‌الملل آغيرلق، قورقولارنى كورسەتب، افكار عامەدەكى ايسكى ساويت دوشمانلغى قاراشينى قايتادان كوچەيتب يوبارولارى احتمالى بار ايدى. سول عنصرلارنك لاوالغا قارشى هجومگه كيچيب كيتولەرينك اصل سبيلەرندەن برىدە شو ايدى. فرانسانك سول سياستچيلەرندەن، ايسكيدەنبەرى ساويت محبتى بيلەن مشهور موسيو دەمونزى فرانسا-ساويت معاهدەسينك پارلامان طرفندان تصديق ايتيلوينك، او حقدا پارلامان كورسيسندەن مناقشەلەر يوروتولوب اوتوروينك كيرەكىدە يوق ديگەن فكرينى آچيق يازماقدادر.

موسيو لاوال ايشكه باشقاچاراق قاراغان ايدى. او فرانسا-ساويت معاهدەسينى يوقفا چيقارارلق بولماسادا، اونك كوچ وه قيمتينى آزالتارلق بر شكلده آلمانيا بيلەن ياقلاشو يولينى قيديردى. لاوالنك ايتالياغا

مناسبات مسئلەسندەكى يولىدا، ايتاليانك ضعيفلەنووى، آلمانيا طرفندان بولاتورغان تهلكه توشونچەسينى آرتيرادر. بونداى بر تهلكه اوىى ايسه فرانسا افكار عامەسندە ساويتلەر بيلەن سيقى باغلانيش كيرەك ديگەن آقيننى كوچەيتەدر، ديگەن قاراش اوستندە ايدى. ديمەك لاوالنك تاكتيكاسى: فرانسا-ساويت معاهدەسى تصديقينى كيچيكترو، آلمانيا بيلەن آگلاشو يولينى قيديرو وه ايتاليانى ضعيف توشورمەسلك ايدى. لاوالنك بو يولى فاشيزم دوشمانلارى، فرانسادا فاشيزم حركتى كوچەيووندەن قورقوچيلار كوزنده كوب قورقولو بر يول بولوب كوروندى. اونكچوندە اونلار هەر قانداى بر يول بيلەن بولسادا لاوالنى ييقيش كيرەك ديگەن قاراش اطرافندا توپلانديلار وه لاوال حكومتينى ييقديلار.

قوموونيست وه سوسياليستلەر لاوال حكومتينك ييقيلووندان تويغان سەوينچلەرينى ياشيرمايدرلار. ايمدى فرانسا-ساويت معاهدەسينك آغيرلقسز، تيزدەن تصديق ايتيلووى حقنداغى اميدلەرينىدە آچيق سويلەمەكدەلەر. بو يولدا راديقاللارنك سول قاناتىدا قوموونيست وه سوسياليستلەردەن آرقادا قالمايدر. چونكه راديقاللار اوچون ياقين آراالقدا بولاتورغان عموم سايلاو وقتندا حكومت تيزگينىنك لاوال قولوندان اوز فرقه كشيسيگه اوتوشى كيرەك ايدى.

فرانسا-ساويت معاهدەسينك فرانسوز پارلامانى طرفندان تيز تصديق ايتيلووى اوچون فائدەلى ديب كورولگەن بوتون دلىللەر ايشكه سالنغان. بو تشويقاتدا ساويت حكومتى ايگ صميمى صلحپرور حكومت شكلندە كورسەتيليب گنه قالمايدر. او آلمانيا بيلەن سوغوش چيقب قالغاندا ايگ اميدلى، ايگ كوچلو متفق ديب آلغا سورولەدر. بولشەويكلەر ايله برلكده بوتون فاشيزم عليهدارلارى، سوغوش آلمانيا طرفندان باشلاناجاق، ديب كوتەدرلەر.

فرانسا-ساويت دوستلغى اوچون كتيريلمەكدە بولغان ايگ مهم دلىللەر آراسندا باكونگ نەفتى، توركستاننك پاختاسى كورسەتيلەدر. چونكه بو كونكى سوغوش تەخنيكندە نەفت، پاختا ايگ كيرەكلى عنصر-

لاردان سانالادر. بو نەفت وە پاختا مسئلەسینی بالخاصە سول رادیقال غازیتالارندان «ئوور» („Oeuvre“) آچیق قویماقدادر. او غازیتا (1936 27ـ26 غینوار تاریخلی سانلارندا) «سوغوش چیققان تقدیردە ساویت روسیا یالغز کوچلو قیزیل اوردوسی بیلەن گنە ایمەس، نەفت وە پاختا بایلقلاری بیلەن یاردەمگە کیلەدر» دیب یازادر.

سول فرقەلارغا تایانغان یەگی فرانسا حکومتینگ فرانساـساویت معاهدەسینی پارلاماندان تیزگنە تصدیق ایتدیرویدە محتملدر.

حاضرغی فرانسانگ ایگ مشهور سیاسیلەرندەن بری سانالغان، فرانسا ساویت دوستلغی مسئلەسندە، حتی بو معاهدەنگ یاسالیشندا کوبگنە تأثیری بولغان موسیو ئەرریو، یاقیندا سویلەدیگی بر نطقندا اوزینگ ساغ طرف قارشیلارینا قاراتب:

«محافظەکار بورژوآ اوز قولی بیلەن اوزینی أولدورمەکدەدر. او قالغندان زیادە احمقدر...» دیگەن ایدی.

موسیو ئەرریو جودە یاخشی بیلەدر، کە ستالین وە عمومیتلە موسقوا بولشەویکلەری قاراشندا بولشەویکلك تیشندا توروچی بوتون غروپلار یا محافظەکار بورژوآ وە یا اونگ خدمتچیسی دیب تانیلادر...

فرانساـساویت اتفاقندان بولشەویکلەر فائدەلەنەدرلەر، حتی ایمدیگەچەدە کوبگنە فائدەلەندیلەر. فرانسا فائدەلەنەجەکمی؟ بو ایسە کیلەجەك اوچوندە شبهەلی بر مسئلەدر. م.

*

شرقی تورکستان مسئلەسی آوروپا سیاسی میداننـدا

«یاش تورکستان»نك شرقی تورکستان ملی مجادلە وە فاجعەسی اطرافندا ییللاردانبەری یورگوزوب کیلە یاتقان تشویقاتی ایزسز، تأثیرسز کیلمەیدر. بونگ آوروپا مجموعە وە غازیتالاری بیتلەرینە قاندای انعکاس ایتدیکی حقندا مجموعەمزدا خبر بیریب کیلدیك. سوڭ وقتلار، ساویت حکومتینك آوروپاغا قارای آتدیغی آدیملاری کوچەیگەن ساری، شرقی تورکستان

مسئلەسی قایتادان یوز کورسەتە باشلادی. بو یردە «یاش تورکستان»نگ تشویقاتیلە سیقی باغلانیشی بولغان ایکی مثالنی کتیریب اوتمەکچی بولامز. بریسی «لیبر بەلجیك» („La Libre Belgique“) غازیتاسینگ 36 .1 .21 نومروسندا باش مقالە اورنینی توتقان (*) L. de Saint-Martin امضاسیلە یازیلغان بر مقالە بولوب، ایکنچیسیدە 36 .1 .30دە فرانسز پارلامانی منبرندەن مبعوث موسیو فرانقلن بوییوننگ حرارتلی نطقیدر. بلجیقا غازیتاسیدا، محترم فرانسز مبعوثیدە افکار عامە نظر دقتینی ساویت حکومتینگ هەر تورلو «باسقین» یوللار بیلەن شرقی تورکستاننی اوز حمایەسی آستیغا آلیب، آسیا قطعەسندا، مظلوم ملتلەر آزادلغی وە ختاینی یاپونلاردان مدافعە ایتیش شعاری آستندا، ایسکی روسیە ایمپەریالیزم سیاستینی یورگوزمەکدە بولغانلغینا جلب ایتمەکدەدر.

I — «قافقاسیا، تورکستان وە اوقراینا خلقلاری دوستلق قومیتەسی» فعالیتندەن

(امین بیك رسولزادە معروضەسی)

1936 .1 .17دە پاریس قونفرانس سالونلارینگ بریسندە، «قافقاسیا، تورکستان وە اوقراینا خلقلاری دوستلق قومیتەسی» تکلیفی اوزەرینە، قومیتە رئیسی اوقرایینالی پروفەسور آلیکساندر شولگین ریاستی آستندا، امین بیك رسولزادە «معاصر آذربایجان ادبیاتی» موضوعندا، روس تیلندە، بر معروضە اوقودی. بر یاریم ساعت قادار اوزالغان بو معروضە دقتلە تینگلەندی. معروضەچی امین بیك وە بالخاصە ادبی جهتدەن گوزەل وە ملی سیاسی مفکورە باقیمندان‌دا اولدوقچا یوکسەك اثرلەر یاراتقان آذری خلقی تینگلاوچیلار طرفندان کوب آلقیشلاندی.

II — قافقاسیا حقندا مهم بر معروضە

«قافقاسیا، تورکستان وە اوقراینا خلقلاری دوستلق قومیتەسی»نك آیریچا دعوتیلە پاریسگە کیلگەن «ژورنال دە ژەنەف» غازیتاسینگ مدیر

(*) بو کشی «یاش تورکستان»غا ایگ یاقیندان بیلگیلی بر ذاتدر.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

وه باش محرری موسیو ژان مارته‌ن 36 .1 .25ده قافقاسیا حقندافرانسزچا بر معروضه اوقودی. بر نیچه یوز تیگلاوچی آلدیدا موسیو ژان مارته‌ن عموم قافقاسیا، یعنی شمالی قافقاسیا، آذربایجان، گورجستان وه ئه‌رمه‌نستان‌نڭ ایسکی تاریخ وه یه‌گی ملی سیاسی مجادله‌له‌رنده‌ن مثاللار کتیریب، قافقاسیا خلقلاری نجاتینڭ مستقل قونفه‌ده‌راسیون شکلنده بر دولت یاساماقدا ایکه‌نلیگینی آچیق سوزله‌ر بیله‌ن تصویرله‌دی. موسیو ژان مارته‌ن‌نڭ أداره ایتدیکی «ژورنال ده ژه‌نه‌ف» غازیتاسینڭ ملتله‌ر جمعیتی پایتختی جه‌نه‌وره‌ده هه‌م بوتون سیاسی دنیادا اویناديغی بویوك رولی نظردا توتولسا، بو کشینڭ پاریس‌گه کیلیب اوقودیغی معروضه‌نڭدا اهمیتی حقیله آنگلاشیلیر.

✶

یاپونیا وه آق روسلار

یاپونیا پایتختی توکیودان 36 .1 .21ده بیریلگه‌ن تلغراف خبرینه کوره، یاپونلارنڭ قوانتون اوردوسی ارکان حربیه‌سی مانجوقودا یاشاوچی روس مهاجرله‌رینی (یعنی آق روسلارنی) بر اویوشما اطرافینا توپلاشغا قرار بیرمشدر. ایمدیلك مانجوقو پایتختی سینکینغ ایله حایلار شهرله‌رنده بو اویوشمانك مرکزله‌ری قورولوب، بولار قوانتون‌داغی یاپونیا هیئتی ایله برلیکده ایشله‌شکه باشلاغانلار ایمش. یاقیندا موقده‌ن ایله دایره‌ن شهرله‌رنده‌ده آق روسلار اویوشماسی مرکزله‌ری قورولا‌جاقمش.

بز یاپونیانڭ ساویت روسیاغا قارشی توتدیغی بوتون حرکتله‌رنده کوگولده‌ن موفقیتله‌رینی تیلیمز. فقط بونیگله بز یوقاریدا کتیردیگمز خبرنڭ بزله‌ر اوچون یاقیمسز، حتی قورقولو جهتله‌ر توغدوراجاغی احتمالی بارلغینی یاشیرماقچی ایمه‌سه‌ز. بز اوچون «یاقیمسز وه حتی قورقولو کورونه‌تورغان جهت» مه‌نه شو آق روسلار اویوشماسینا مانجوقو وه عموماً اوزاق شرقدا یاشاوچی تورك‌تاتار توغانلاریمزنڭ مجبوراً

تارتیلیشلاری احتمالی‌در. هه‌ر کیمگه‌ده آچیق معلوم بولمالیدر، که اصلنده ایسکیچل، ایسکی چار روسیاسی ایمپه‌ریالیزمی طرفداری وه غیر روس ملتله‌رنك ملی حرکتله‌رینه دوشمان بولغان آق روسلار بیله‌ن برله‌شیب یوروشنی بز اصلا وه هیچ بر وقت ایسته‌مه‌یمز.

✶

فضیل مخدوم حج یولوندا

خبر آلدیغمزغا کوره، تورکستان باسماچیلق حرکتنده اسمی کوب ذکر ایتیله‌تورغان فضیل مخدوم عبدالغفور اوغلی اوزونچا زمان پشاورده قونغاندان سوڭ شو ییل غینوارنڭ 12سنده یولغا توشوب، بومبای آرقالی حجگه جونامشدر. تاڭری اونڭ حجینی قبول ایتسین وه اوزینه اوزون عمر وه ساغلق بیرسین.

تورکستان خبرلری:

ساویت ملی قادرولاری

آ. ته‌لیخانوف دیگه‌ن بریسینگ، موسقوادا روس تیلنده چیقاتورغان «انقلاب وه ملتله‌ر» («Революция и Национальности») نام رسمی مجموعه‌نگ 1935نچی یلغی سوگنچی (12نچی) ساندا ساویت ملی قادرولاری حقندا بیتکزدیگی معلوماتندان، بزنی آیریچا قیزیقتراتورغان أولکه‌لرگه عائد توبه‌نده‌گی رقملارنی کتیره‌مز.

آ. ته‌لیخانوف‌نگ یازغانیغا کوره:

اوزبیکستاندا — شهر شورا (ساویت) رئیسله‌ری آراسندا عالی وه اورتا تحصیللی لاری 100ده 3,3 گنه بولوب، قالغان 93,4 فائضی توبه‌ن درجه‌لی تحصیل کورگه‌نله‌رده‌ن ایکه‌ن. 1232 قیشلاق آوول شورا رئیسله‌رینگ 227سی چه‌له سوادلی ایمش.

تورکمنستاندا — 72 رایون رئیسی، رئیس اورونباساری وه باش کاتب ایچنده بریسی گنه عالی تحصیللی ایکه‌ن. اورتا تحصیللی لاری 15 گنه کشی بولوب، قالغان 56سی توبه‌ن درجه‌لی اوقو کورگه‌ن. 343 آوول شورا رئیسله‌رنده‌ن 115ی، یعنی 3|1 ده‌ن کوبره‌گی چه‌له سوادلی.

20 شهر ساویت رئیسی، رئیس اورونباساری وه باش کاتبله‌ری آراسندا عالی تحصیل کورگه‌ن بریسی‌ده بولماسدان، 3ی اورتا وه قالغان 17سی توبه‌ن درجه‌لی تحصیل کورگه‌ن.

تاجیکستاندا ایسه قیشلاق شورا رئیسله‌ری آراسندا چه‌له سوادلیلاری 100ده‌ن 38نی تشکیل ایته‌ر ایکه‌ن(*).

باشقوردستاندا وضعیت روس پروله‌تاریات دیکتاتوراسی «طبیعی قانونیغا» ینه‌ده اویغونراق ایکه‌ن. مثلاً: 1122 آوول شورا رئیسله‌ری ایچنده

(*) تورکستان‌نك باشقا قسملارینا عائد معلومات بیریلمه‌گه‌ن.

340ی غنا باشقورددان ایکه‌ن. 51 رایون شورا رئیسله‌رنده‌ن 20سی گنه باشقورد. یالغز 24 رایون شوراسنداغنا کاتبلك وظیفه‌سی باشقوردلار قولندا بولوب، قالغانلاری روسلاردان ایکه‌ن.

باشقوردستان وضعیتینگ آیریچا بر خصوصیتی‌دا شودر، که او یرده 15 رایون رئیسی وه رئیس اورونباسارلغی هه‌م 55 رایون اینستروکتور (تعلیماتچی) اورونی بوش ایکه‌ن. دیمه‌ك بو اورونلارغا روسلاردان ییتمه‌ی قالیب، ییتیشکه‌ن باشقوردلار بولسادا، اولارنی ییتکزمه‌سده‌ن قالدیرغانلار.

بوکونگی وضعیت بوندای ایکه‌ن کیله‌چه‌ك اوچون حاضرلق تدبیرله‌ری قوتلی بولمالی ایدی. حالبوکه عینی ته‌لیخانوف‌نگ کتیردیگی رقملار بو یولدادا «کوگل یوواتارلق» هیچ بر نه‌رسه کورسه‌تمه‌یدر. مثلاً بوتون روسیاداغی 6 ساویت قورولوش اینستیتوتیده(*)، 35 .1 .1 ده‌گی حساب بویونچا اوقوچیلار ایچنده 45 غیر روس ملتده‌ن 465 گنه کشی اوقور ایکه‌ن.

تورکمه‌نستان، تاجیکستان وه باشقوردستان جمهوریتله‌رنده ساویت قورولوش اینستیتوتی یوق ایکه‌ن. بار بولغان ساویت قورولوش اینستیتوتی دیگه‌ننگ اوزینه باقساگز، اونگ اوقور مدتی 10-15 کون، ایکی آرتقان تقدیرده بر آیدان هیچ آرتماس ایکه‌ن. طبیعی بو قیسقا مدت ایچنده هیچ بر نه‌رسه‌ده أورگه‌نیلمه‌س.

بالالار اورتاسیدا ایچکیلك

یاقیندا باشقارمامزغا تورکستاننك نامانگان شهریده روسچا اسم بیله‌ن چیقاتورغان تورکچه غازیتانك ده‌قابر نسخه‌لاری کیلدی. «اودارنیك» آتالغان بو ساویت غازیتاسندا نامانگان وه دائره‌سینه دائر تورلو خبرله‌ر آراسیدا مکتب وه بالالار یورتنداغی تورموشنی کورسه‌ته‌تورغان یازولاردا کوبدر. مثلا: شو «اودارنیك»نگ 35 .12 .10 تاریخلی 132نچی

(*) چه‌له سوادلی رایون، شهر وه قیشلاق، آوول رئیس، رئیس اورونباساری وه کاتبله‌ری بورادان حاضرلانب چیقادرلار.

ئۇيغۇر گۇروپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بر تورکیه‌لی تورکستاندا

تاشکندده چیقاتورغان «گلستان» نام آیلق مجموعه‌نگ سوگغو 12-11نچی ساندا (ده‌قابر-نویابر 1935) یازیلدیغینا کوره، تورکیه‌ده‌کی باختا اینستیتوتی باشلیغی جلال بیك باختاچیلق ایشله‌رینی تیکشیرو اوچون تورکستانغا بارغاندر.

* * *

باشقارمامزغا کیلگه‌ن اثرله‌ر

1 - «قریم شعرلری» بولشه‌ویکله‌ر طرفدان شهید ایدیلگه‌ن شاعر حمدی گرایگ مبارك روحینا باغیشلانمش 96 بیتلك بر اثر اولوب، مرحومنگ ایکی رسمینی حاویدر. ده‌گه‌ری: 20 له‌ی. باسوچی: «أمل مجموعه‌سی»، گوستنجه 1935.

*

2 — «اوقو کتابی I»، توزوچی: فینلاندیا جماعت اسلامیه‌سی یانندا درسلکله‌ر حاضرله‌و هیئتی. باستروچی: فینلاندیادا تورك نشریات جمعیتی. هلسینکی 1935، 52 بیتلك. آدره‌س:

Suomen Muhamettiliainen Seurakunta
Helsinki (Suomi), Albertinkatu 27 a.

*

3) **„Ergenekon Yolları“**, Şiirlar Mecmuası, Neşreden: Mehmet Sadık, İstanbul 1935. 127 S. Degeri 100 Kuruş olup, yoksul ve muhacir talebere aittir.

ساندا «نیگه توزه‌تمه‌یدیلر؟» باشلقلی م. امضالی بر خبرده: «نامانگان برنچی سان بالالار اویده 200 بالا تربیه‌له‌نه‌دی. بولار اورتاسیدا 20ده‌ن کوبره‌ك قومسومول بار. بولار اورتاسیدا، آکل انتظام یاخشی قویولماغانیدان، بالالار اورتاسیدا تربیه‌سزلك کوچلو دوام ایته یاتر.

بالالار اویده تربیه‌له‌نه یاتقان بالالاردان عبدالله اوغلی، آنار اوغلی، رووینوفلار 5نچی ده‌قابر کونی مست بولوب، بالالار اورتاسیدا کوب انتظامسزلقنك بورتوب چیقیشیغا سبب بولماقدالار. حتی بالالارنی اوروشدان هم تایمایدرلار. مه‌نه شوندای بالالار اورتاسیدا انتظام جوده هم چیده‌ب بولماسلق احوالدا بارادی. بو نه‌رسه‌نی بالالار اویده‌گی مسئول تربیه‌له‌وچیله‌ر کوره-بیله توروب توزه‌تمه‌ی کیله‌دیله‌ر.» دیله‌در.

بز ساویت غازیتالارنداغی خبرله‌رده‌ن ایچکیلکنگ تاشکند، سمرقند، عشق آباد، آلما-آتا کبی تورکستاننگ بویوك شهرله‌رنده‌کی بعضی بر ساویت تربیه یورتلارینداغی بالالار اورتاسیدا آنچاغینا یاییلغانینی بیله‌ر ایدیك. ایمدی «اودارنیك» غازیتاسی ایچکیلکنگ نامانگانداغی بالالار یورتندادا بارلغینی خبر بیرمه‌کده‌در. مخبرنگ ئه‌یتکه‌نیده‌ك «مسئول ساویت تربیه‌چیله‌رینگ کوره-بیله توروب» بو حالنگ قارشیسینا چیقماسلقلاری، حقیقتدا ساویت حکومتینگ بالالار آراسیدا ایچکیلکنگ یاییلیشینا قاندای کوز بیله‌ن قاراپتورغانینی کورسه‌تمه‌یدرمی؟

افیونك ختای خلقینا قاندای بختسزلق کتیرگه‌نلگی معلومیمزدر.

ایچکیلکده بر خلقنی شونگده‌ك بر فلاکته سوروکله‌یدر. اونوتماسلق کیره‌ك، که ایچکیلك تورکستانغا روسلار آرقالی کیلیب وه روس سرمایه‌دارلغی فائده‌سی اوچون بعضی شهرله‌رده، مثلا سمرقندده، ایچکی فابریقالاری آچیلیب ترقی ایتدیریلگه‌ندر. تورکستاندا مکتب یاشنداغی بالالار اورتاسیدا ایچکیلکنگ یاییلیشی ایسه ساویت دوری «یوتوقلاردان» سانالادر. شونی قطعی صورتده بیلمه‌لیدرمز، که بو «قیزیل یوتوق» تورکستاننگ کیله‌جه‌گی اوچون افیون قادار قورقولو بر آغودر.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Steglitz
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4
مسئول مدیری: دوقتور طاهر شاکر.

Yach Turkestan

Février 1936 (Le jeune Turkestan) No. 75

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

یولیمزغا توغرو كیلگه‌ن بوتون یازولار اوچون مجموعه‌مزنگ بیتله‌ری
آچیقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطلری:

ییللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

یه‌كی «یاش توركستان» نشریاتی

به‌رلین دارالفنونده طبیعیات دوقتوراسی قیلغان سعیده اسحاق خانمنگ

„Über das Eindringen des Spermas in die Darmblase der Bienenkönigin und einige hiermit zusammenhängende Probleme der Begattung bei den Honigbienen."

نام 64 بیتلك علمی اثری «یاش توركستان» طرفدان باسیلیب چیقدی.

مجموعه‌مزغا تیگیشلی هه‌ر تورلو یوللانمالار اوچون آدرس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France